

ОФ "Человек, право,
свобода"
КООМДУК БИРИКМЕ
«АДАМ, УКУК, ЭРКИДИК»

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЭМГЕК, СОЦИАЛДЫК КАМСЫЗДОО
ЖАНА МИГРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ
Ж.АБДРАХМАНОВ АТЫНДАГЫ
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ
АКАДЕМИЯСЫ

Асырап алуучу үй-бүлөлөргө талапкерлер үчүн окуу модулу

“Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык аспекттери”

**«Билим жана билим берүү – асырап алуучу үй-бүлөлөр үчүн күч» -
КРПМБА базасында асырап алуучу ата-энелердин мектебин ачуу»
долбоорунун алкагында**

Иштеп чыгуучу: э.и.к., доцент Анара Абдразакова

Курстун узактыгы: 8 академиялык саат

Бишкек 2022

Мазмуну

Киришүү.....	Ошибка! Закладка не определена.
"Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык аспекттери" темасына асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн талапкерлери үчүн окутуу курсу.....	7
«Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык аспекттери» курсунун окуу-методикалык планы	Ошибка! Закладка не определена.
Курсту өткөрүү программасы.....	Ошибка! Закладка не определена.
Кошумча материалдар	13
<u>1</u> -сессия. Баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөсү.....	13
1 Үй-бүлө бир тутум катары. Асырап алынган баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөнүн ролу.....	13
2 Жаш курактык психология. Балдардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн баланын керектөөлөрү жана ата-эненин дарамети.	15
<u>2</u> -сессия. Баланын жашынын өсүшүнүн өзгөчөлүктөрү.....	20
3. Эмнелерге даяр болуу керек? Жаш курактагы кризистер. Асырап алынган балдардын өсүшүнүн жаш курактык өзгөчөлүктөрү.....	20
<u>3</u> -сессия. Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү.....	Ошибка! Закладка не определена.
4. Бала эмнени сезет жана эмнени ойлонот? Баланын өнүгүшү үчүн байлануунун таасири. Балдарды ажыратуу. Баланын кайгыны жана жоготууларды башынан өткөрүшү....	Ошибка! Закладка не определена.
5. Кокустан эмнелерге туш болууга мүмкүн? Эмнени билүү керек? Баланын жаңы үй-бүлөгө киришинде жекече жана окуялык өзгөчөлүктөрдүн таасири.	Ошибка! Закладка не определена.
<u>4</u> -сессия. Алмаштыруучу үй-бүлө менен асырап алынган баланын шайкештиги.	Ошибка! Закладка не определена.
5. Күтүлбөгөн жерден эмнелерге туш болушуңуз мүмкүн? мнени билүү керек? Баланын жаңы үй-бүлөгө киришинде жекече жана окуялык өзгөчөлүктөрдүн таасири.	Ошибка! Закладка не определена.
7. Мен ким? Биз кандайбыз? Баланын жашоосундагы иденттүүлүктүн маниси. Үй-бүлөнүн жана асырап алынган баланын шайкештигин аныктоо.....	Ошибка! Закладка не определена.
<u>5</u> -сессия. Коучингдик сессия. Колдо болгон ресурстарды эске алуу менен аң-сезим менен тандоо жана чечим кабыл алуу аркылуу турмуштук кырдаалдарды талдоо.....	Ошибка! Закладка не определена.
Эмне үчүн? Эмнеге? Кабыл алуунун мотивациялык аспекти. Турмуштук кырдаалдар. Менин тандоом... Кантип аң сезимдүү тандоо кылабыз?	Ошибка! Закладка не определена.
Кандай кылуу керек? Эмне кылуу керек? Чечимдерди кабыл алуу жана коммуникация.....	Ошибка! Закладка не определена.

Ички таяныч. Менин мүмкүнчүлүктөрүм жана ресурстарым. Мен кайсы жолдомун? Бул мага эмге берет? Эмне үчүн?**Ошибка! Закладка не определена.**

Тесттик тапшырмалар.....**Ошибка! Закладка не определена.**

Колдонулган адабияттардын тизмеси.....**Ошибка! Закладка не определена.**

Киришүү

Адамдын өнүгүшүндө үй-бүлөнүн ролу өзүнүн мааниси боюнча эч кандай бир да социалдык институттарга тең келбейт. Бала чактагы мезгилде үй-бүлөнү жоготуу (жетимчилик абалы) баланын мындан ары өнүгүшүнө таасир тийгизет жана анын автономдуулугунун, демилгелүүлүгүнүн, жыныстык иденттүүлүгүнүн ж.б. түзүлүшүнө тоскоолдук берет. Бул жаңы түзүлүштөрсүз бала инсандар аралык мамиленин толук кандуу субъектиси боло албайт жана коомдун социалдык мейкиндигинде адекваттуу абалда кошула албайт. Ошондуктан ата-эненин камкордугусуз калган балдарга жана алмашуучу үй-бүлөгө тарбиялоого өткөрүлүп берилген балдарга жардам көрсөтүүнүн комплекстик тутумун түзүү керек.

Үй-бүлөдөн тышкары тарбияланып жаткан балдар белгилүү бир психологиялык өзгөчөлүктөргө ээ: сүйүүнүн, кабыл алуунун, жекече көңүл буруунун, эмоционалдык жылуулуктун жетишсиздиги. Алардын өнүгүшү психикалык депривация шартында өтөт – турмуштук маанилүү психологиялык керектөөлөр үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу: жакындык, коопсуздук, ишеним жана байланыш.

Алмаштыруучу үй-бүлө – тарбиячылар жана ата-энелер баланын биологиялык ата-энеси болуп саналбаган мамлекет тарабынан корголууга муктаж балдарды турмушка үйрөтүү формасы же үй-бүлөлүк тарбия формасы (реабилитация) саналат.

Асырап алуу учурларында асырап алуунун аң сезимдүү жана ошондой эле аң-сезимсиз максаттары байкаларын белгилей кетүү керек. Ошону менен бирге аң-сезимсиз максаттар ар кандай болушу мүмкүн, көбүнчө ар бир жубайлар үчүн же жалгыз адам үчүн жекече болуп саналат.

Асырап алуунун негизги маселеси болуп шашып чечимди шашып кабыл алуу болушу мүмкүн. Ошондуктан баланы асырап алуу чечимин кабыл алуудан мурда көп нерсени таразалап көрүү жана эске алуу керек, себеби психологиялык ажыратуу сыяктуу көрүнүштөрдөн келип чыккан кээ бир көйгөйлөр бул кыска курстун алкагында жарым-жартылай чечилиши мүмкүн.

Балага негизги, турмуштук маанилүү психикалык керектөөлөрүн жетиштүү өлчөмдө жана жетиштүү узак убакытка канааттандырууга мүмкүнчүлүк берилбеген турмуштук кырдаалдардан келип чыккан баланын өзгөчөлүктөрүн, анын психикалык абалын эске алуу зарыл.

Асырап алуучу үй-бүлөнүн мейкиндигинде анын бардык мүчөлөрү жаңы шарттарга ыңгайлашуу жүрөт. Ал эми бул процесс кандай болорунан, үй-бүлөнүн мындан аркы өнүгүү жолу, анын иштешинин гармониясы көз каранды.

Үй-бүлөнүн жаңы мүчөсүнүн келиши мурдатан эле тааныш, калыптанып калган турмуштук кырдаалды сөзсүз түрдө өзгөртөт, диссонансты жана ар кандай конфликттерди жаратышы, ата-эненин

камкордугусуз калган бала менен болгон байланышта стрессти жана эмоционалдык дисгармонияны жаратышы мүмкүн.

Мындай кырдаалдарда ата-эненин эмоционалдык жактан жетилгендиги, жакын адамдары (ата-эне, жубайы, балдары) менен болгон мамилесинин өз тажрыйбасы жана күрөшүү стратегияларынын комплекси чоң мааниге ээ.

Асырап алуучу үй-бүлөнүн маанилүү шарты - анын гармониясы. Бул үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы жалпылыктын болушунан (жалпы иштер, чогулуштар, жолугушуулар же кызыкчылыктар), үй-бүлөнүн бүтүндүгүн ("биз") сезиминин болушунан, мүчөлөрдү бири-бирине урматтоодон, үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүн колдоо, бири-бирин кабыл алуу жөндөмдүүлүгүнөн көрүнөт.

Асырап алуу же асырап алуу чечими ата-энелик үй-бүлө үчүн да, асырап алынган бала үчүн да өтө олуттуу жана көп кырдуу кадам болуп саналат. Бул чечимге аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз мотивдер таасир этет.

Багуучу ата-энелер үчүн үй-бүлөдө баланын психикасына травматикалык таасир тийгизбегендей шарттарды түзүү маанилүү.

Баланы ажыратуу тажрыйбасы менен тарбиялоо үчүн "жакшы бала" деген эмне, "ата-энеге болгон сүйүү", үй-бүлөлүк эрежелерди өзгөртүү жана жаңы салттарды жана ырым-жырымдарды түзүү мүмкүндүгү жөнүндө идеялардын ийкемдүүлүгү керек.

Баланын чоңдор менен баарлашуу тажрыйбасы спецификалык болушу мүмкүн, ошондуктан психологиялык мотивдерди түшүнүү жана баарлашуу моделдерин кайра куруу кабыл алуучу үй-бүлө үчүн маанилүү көндүм болуп саналат. Асырап алынган бала менен өз ара аракеттенүүнүн ийкемдүүлүгүн жогорулатуу, байланыштар, түзүмдөр, мамилелер, эрежелер, ролдор жана башка мүнөздөмөлөр кабыл алуучу үй-бүлөнүн эң маанилүү аспектиси болуп калат. Баланын ата-энесин үй-бүлөгө ийгиликтүү кабыл алуу жеке сапаттарга, аң-сезимге, агрессивдүү көрүнүштөрдүн жоктугуна, эмоцияларын башкарууга жана өзүн-өзү жөнгө салууга ээ болгон белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ.

Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды асырап алууда ата-эненин жүрүм-турумунун психологиялык аспектилери жана моделдерин аныктамайынча, асырап алуучу үй-бүлөнү коштоп жүрүү мүмкүн эмес.

Асырап алынуучу баланы тарбиялоо өз балдарыңды тарбиялоодон айырмаланган өзгөчө жөндөмдөрдү жана компетенцияларды талап кылат. Ата-энесинин камкордугусуз калган баланы асырап алган же камкордукка алган адамдар көбүнчө анын өнүгүүсүнүн жана жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу ар кандай кырдаалдарга туш болушат. Буга ар бир эле чоң адам даяр эмес. Мунун жыйынтыгы балдарды таштап, аларды балдар үйүнө кайтаруу, ата-энелик милдеттерди талаптагыдай аткарбоо, тарбиялануучуга зордук-зомбулук, кордук көрсөтүү болуп саналат.

Акыркылардын ролу өтө олуттуу жана ал тургай кыйратуучу болушу мүмкүн, ошондуктан ата-энелер бул кадамга чын жүрөктөн жана ачык мамиле кылышы, эмне үчүн бул кадамга баргылары келгенин өздөрү такташ керек.

Асырап алуучу үй-бүлөлөргө талапкерлерди даярдоо курсун иштеп чыгууда ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык негиздерине негизги маани берилген.

Окуу курсунун материалдары интерактивдүү сабак түрүндө берилет, анын формасы билимдердин минималдуу талап кылынган көлөмүн натыйжалуураак жана тезирээк алууга, ошондой эле катышуучулардын арасында тажрыйба жана пикир алмашуу үчүн аянтча түзүүгө мүмкүндүк берет.

“Ата-энинин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык аспекттери” темасына асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн талапкерлери үчүн окутуу курсу

Курстун максаты: Максаты – ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды тарбиялоого болочок алмаштыруучу ата-энелердин психологиялык даярдыгынын деңгээлин жогорулатуу.

Курстун милдети:

- ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды кабыл алуунун психологиялык аспектилеринин өзгөчөлүктөрүн ачуу;
- алмаштыруучу ата-энеге талапкерлерге камкордукка алуу жөнүндө негиздүү чечим кабыл алууга көмөктөшүү.
- алмаштыруучу ата-энелерге талапкерлерди даярдоо;
- балдардын өнүгүү психологиясы жана жүрүм-турум өзгөчөлүктөрү маселелери боюнча сабаттуулук деңгээлин жогорулатуу,
- ата-энелердин психологиялык компетенттүүлүгүн жогорулатуу;

күтүлүүчү натыйжалар:

Окутуунун жыйынтыгында:

1. Ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды тарбиялоону каалаган жарандардын психологиялык компетенттүүлүгүн жогорулатуу, натыйжада асырап алуучу үй-бүлөлөрдү түзүүнүн ийгиликсиз аракеттеринин тобокелдигин азайтуу.

2. Алмаштыруучу ата-энелердин арасында балдарды кабыл алууга психологиялык даярдыгы төмөн жарандардын санынын азайышы.

3. Ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды мамлекеттик мекемелерге кайтаруу санын кыскартуу.

4. Чоңдордун психологиялык мотивдеринин мүнөздөмөлөрү жана балдарды кабыл алууда балдардын жеңил адаптацияланышы жөнүндө негизги билимдерди калыптандыруу.

Окутуу методикасы: экспресс-окутуунун ыкмаларын колдонуу менен окутуунун интерактивдүү ыкмаларын колдонуу жана практикалык көндүмдөрдү өркүндөтүү каралган. Теориялык материал практикалык иштер менен коштолуп, жеке жана топтук практикалык иштерди аткаруу менен бекемделет.

Алган билимин контролдоо: Алган билимдердин сапаты тиешелүү темалар боюнча кирүү тестирлөөсүндө, угуучулардын өз алдынча иштөөсүнүн жана эмгек китепчесин толтуруунун натыйжасында шык-жөндөмдөрү менен аныкталат. Тапшырмалардын жыйынтыгы боюнча жыйынтыктоочу тестирлөө, сунушталган иштер боюнча практикалык иш, асырап алуучу үй-бүлөдө эмгек китепчесин толтуруу жазууларын талдоо жана талкуулоо.

«Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды асырап алуунун психологиялык аспекттери» курсунун окуу-методикалык планы

№	Темалардын аталышы	Сааттар
1-сессия. Баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөсү		
1	Үй-бүлө бир тутум катары. Асырап алынган баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөнүн ролу.	2
2	Жаш курактык психология. Балдардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн баланын керектөөлөрү жана ата-эненин дарамети.	
2-сессия. Баланын жашынын өсүшүнүн өзгөчөлүктөрү		
3	Эмнелерге даяр болуу керек? Жаш курактагы кризистер. Асырап алынган балдардын өсүшүнүн жаш курактык өзгөчөлүктөрү.	2
3-сессия. Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү.		
4	4. Бала эмнени сезет жана эмнени ойлонот? Баланын өнүгүшү үчүн байлануунун таасири. Балдарды ажыратуу. Баланын кайгыны жана жоготууларды башынан өткөрүшү.	2
5	Кокустан эмнелерге туш болууга мүмкүн? Эмнени билүү керек? Баланын жаңы үй-бүлөгө киришинде жекече жана окуялык өзгөчөлүктөрдүн таасири.	
4-сессия. Алмаштыруучу үй-бүлө менен асырап алынган баланын шайкештиги.		
6	Мен ким? Биз кандайбыз? Баланын жашоосундагы иденттүүлүктүн маниси. Үй-бүлөнүн жана асырап алынган баланын шайкештигин аныктоо	1
5-сессия. Коучингдик сессия. Колдо болгон ресурстарды эске алуу менен аң-сезим менен тандоо жана чечим кабыл алуу аркылуу турмуштук кырдаалдарды талдоо.		
Эмне үчүн? Эмнеге? Кабыл алуунун мотивациялык аспектери. Турмуштук кырдаалдар. Менин тандоом... Кантип аң сезимдүү тандоо кылабыз? Кандай кылуу керек? Эмне кылуу керек? Чечимдерди кабыл алуу жана коммуникация. Ички таяныч. Менин мүмкүнчүлүктөрүм жана ресурстарым. Мен кайсы жолдомун? Бул мага эмге берет? Эмне үчүн?		1
Бардыгы:		8

Интерактивдүү сабакты өткөрүү программасы

Убактысы	Модулу	Аракеттер
08.45-09.00	Катышуучуларды каттоо	
09.00-09.15	Таанышуу Эрежелер Күтүүлөр	1. Таанышуу 2. Жүрүм-турум эрежелерин иштеп чыгуу 3. Угуучулардын күтүүлөрүн аныктоо
9.15-9.20	Тренинг жөнүндө маалымат	1. Курстун аталышы 2. Курстун мазмуну 3. Курстун максаты жана милдеттери 4. Сабак өтүү методикасы
09.20-09.40	1-сессия. Баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөсү	
	Бет ачар	Асырап алынуучу баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөсүнүн ролу жөнүндө тренердин кыскача контенти
	Көйгөйлөр дискуссиясы.	Талкуу үчүн суроолор: Бала эмне үчүн керек? Аларды мен кантип канааттандыра алам? Мен кандай атамдын же энемдин? Ата же эне катары менин потенциалым эмнеде?
09.40-10.00	Кейсти талдоо	Кейс: «АЧУУГА БОЛБОЙТ ЖАБУУГА» Кейстин катышуучулары: - асырап алынган бала, аты Айбек (14 жашта) - асырап алуучу ата-эне Айгуль Алиевна жана Аскар Асанович, алардын балдары; - камкорчулук органын адиси; - педагог-психолог - класс жетекчи - социалдык педагог Кейс: жашы жете элек Айбек бир жашында жетим калган (атасы жок, ал эми өз энесин үй-бүлөлүк чыр-чатактан улам чогуу жашаган адамы сайып салган). Балага камкорчулукту таекеси алган. Таекесинин жана жээнинин фамилиялары окшош. Ынтымактуу көп балалуу үй-бүлөдө бирдей шартта 3 эркек бала тарбияланууда. Айбек эч нерседен күмөн санабай, өз баласы же баласы эмес деп эч кандай суроолорду бербестен чоңойду. 12 жашында класстык журналдан өзүнүн фамилиясынын тушунан атасынын аты жазылып турганын окуп калды, ал баккан атасыныкынан айырмаланып тураганын байкады. Мугалимге ката

		жазылыптыр деп кайрылды. Мугалим ката эмес деп жообун берди. Үйдөн документтер салынган папкадан өзүнүн туулгандыгы жөнүндө күбөлүгүн таап алды, ал жакта атасынын аты деген жерде кол жазманы окуду... Айбек өз баласы эмес экенин билим абдан жаман ахыбалга келди. Үй-бүлөдөгү мамилелер солгундай баштады ...
10.00-10.30	2-сессия. Баланын жашынын өсүшүндөгү өзгөчөлүктөр	
	Мини-лекция	Эмнелерге даяр болуу керек? Баланын өсүшү, жаш курактагы кризистер. Жаш курактык психология. Асырап алынган балдардын өсүшүндөгү жаш курактык өзгөчөлүктөр.
	Кейсти талдоо	Кейс: Асырап алынган баланын өсүү деңгээлин аныктагыла Баланын өсүү деңгээлин (физикалык, эмоционалдык/социалдык, интеллектуалдык) аныктагыла 1-учур. Алия, 15 жашта – денесинин пропорциясы акырындык менен чоң адамдын денесинин пропорциясына туура келе баштады, көз карансыздыгын ачык билдирет, өзүн коргойт жана адилеттүүлүк үчүн туруп берет, себеп-натыйжалаш байланыштарды түшүнөт, идеяларды алдыга коет, суроолорду берет, талкууларга катышат. 2-учур. Марат - 5 жашта – абдан кыймылдуу, жөнөкөй буюмдарды чачып кайра чогултат, негативизм көрсөтөт, "ЖОК" сөзүнүн стадиясында. Өзүн көз карансыз инсан катары аңдап жана өзүнүн көз карансыздыгын коргоп баштады, уруксаттын чегин билет, апасынын жанында болууну каалайт жана апасы менен сүйлөшкүсү келет, макталышын каалайт, жардам сурайт, чыгармачылык менен алектенгенди жакшы көрөт, мисалы курат, сүрөт тартат, колу менен бир нерселерди жасайт, башкалардын кыймыл аракеттерин тартканды же туураганды жакшы көрөт.
10.30-10.45	3-сессия. Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү.	
	Мини-лекция	Эмнелерди сезет жана эмнелерди ойлонот? Баланын өнүгүшү үчүн байлануунун таасири. Балдарды ажыратуу. Баланын кайгыны жана жоготууларды башынан өткөрүшү.

	Талкуулоонун жана анкета жүргүзүүнүн кайра байланышы.	Талкуу үчүн суроолор: 1 Өткөн турмушу жөнүндө баланын эсинде эмнелер бар? 2 Баланын башынан өткөн тажрыйбасына кандай мамиле кылууга болот жана кылуу керек? 3 Кандай өзгөчөлүктөрдү эске алуу керек? Угуучулардан «Менин тажрыйбам» коуч-сурамжылоо. Болжолдуу суроолор: Балачагыңызды эстесеңиз. Кандай өттү эле? Эсиңизди эмнелер көбүрөөк калды? Ата-энеңиз кандай адамдар болгон? Сизге кандай макмиле кылган? Балачагыңызды өзүңүз кандай баалайсыз? Азыр сизге кандай сезимдер келди? Азыр эмнени ойлоп жатасыз? Ата-энеси жок бала эмнелерди сезет? Эмне үчүн? Биз балага кандай мамиле кыла алабыз? ж.б.
10.45-11.00	Тыныгуу	
11.00-11.20	3-сессия. Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү (уландысы)	
	Мини-лекция	Кокустан эмнелерге туш болууга мүмкүн? Эмнени билүү керек? Баланын жаңы үй-бүлөгө киришинде ага карата жекече өзгөчөлүктөрдүн таасири.
	Кайтарым байланыш	Суроо-жооптор
11.20-11.50	Ролдук оюндар	Окуяны моделдештирүү: «Мен/Биз – Асырап алынган бала» Окуяны моделдештирүү «Келечекке карай кадамым»
11.50-12.00	4-сессия. Алмаштыруучу үй-бүлө менен асырап алынган баланын шайкештиги.	
	Мини-лекция	Мен ким? Биз кандайбыз? Баланын жашоосундагы иденттүүлүктүн мааниси. Үй-бүлөнүн жана асырап алынуучу баланын шайкештигин аныктоо.
12.00-12.20	Игра	Игра «убакыт сызыгы» оюну. Ойлогонуңузду ишке ашырдым деп элестетиниз. Ал кандай? Бир жылдан кийин сизде жана үй-бүлөңүздө эмне болушу мүмкүн? Үч жылдан кийинчи? Беш жылдан кийин? Сиз каякта болосуз? Эмне иш менен алексиз?

12.20-12.40	5-сессия. Коучингдик сессия. Колдо болгон ресурстарды эске алуу менен аң сезим менен тандоо жана чечим кабыл алуу аркылуу турмуштук кырдаалдарды талдоо.	
	Кичи топтордо иштөө.	Эмне үчүн? Эмнеге? . Асырап алуунун мотивациялык аспектери. Турмуштук кырдаалдар. Менин тандоом... Кантип аң сезимдүү тандоо кылабыз? Тандоонун жана чечим кабыл алуунун жеке программасын иштеп чыгуу.
	Кичи топтордо иштөө. Кадамдык алгоритмди иштеп чыгуу.	Эмне кылуу керек? Кандай кылуу керек? Чечимдерди кабыл алуу жана коммуникации. Ички таянычты түзүү. Менин мүмкүнчүлүктөрүм жана ресурстарым. Мен кайсы жолдомун? Бул мага эмне берет? Эмне себептен? Психологиялык колдоо жана ресурстук программасын иштеп чыгуу.
12.40-12.50	Иштин жыйынтыкт арын кыскача баяндоо.	Кайра байланыш суроо-талабы менен алынган жыйынтыктарды талкуулоо жана тааныштыруу.
12.50-13.00	Тренингди аяктоо. Жыйынтык чыгаруу	Кайра байланыш. Суроолор жана жооптор. Инсайттар.

Кошумча материалдар

1-сессия. Баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөсү.

1 Үй-бүлө тутум катары. Асырап алынган баланын жашоосундагы биологиялык үй-бүлөнүн ролу.

Турмуштук оор кырдаалга кабылган балдарды кабыл алган үй-бүлөлөр үчүн кандуу үй-бүлө темасы дайыма оор.

Баланын дүйнөсү анын апасынын, атасынын же анын жанында дайыма болгон адамдын айланасында болот. Ал эми бала үчүн - эне анын бүт дүйнөсү. Болжол менен үч жашында бала апасынан аң-сезимдүү түрдө ажырай баштайт. Ал өзүн башкаларга жарыялайт, ал адам экенин жана өзүнүн каалоолору, каалоолору, өзүмчүлдүгү пайда болот. Жана ошол эле учурда, наристе сезет жана түшүнөт, бул толугу менен анын муктаждыктарын канааттандырган чоңдордон көз каранды, антпесе ал аман калбайт. Балалыктын мыйзамы ушундай.

Бала өзү менен болгон окуяны жөн эле унутат албайт. Биологиялык ата-энелер түбөлүккө анын жашоосунда көзгө көрүнбөгөн болот.

Психикалык жаракаттар денедеги жарааттан айырмаланып, көзгө көрүнбөйт, бирок алардын оорусу кээде бир топ күчтүү болот. Жандын майда жаралары денедеги майда тактардай эле бат эле айыгат, ал эми чоңдору өмүр бою терең тырыктарды калтырышы мүмкүн. Асырап алынган балдардын, тилекке каршы, тактары жана тырыктары абдан көп. Алар табигый эмес, коркунучтуу же жөн эле кызыктай болушу мүмкүн болгон жүрүм-турумда көрүнөт. Мындай бала үчүн жоопкерчиликти алган чоңдор бул өзгөчөлүктү эске алышы керек. Түшүнүү, ишеним жана жакын мамилелер жок болсо, адаптациянын биринчи жолу өзгөчө кыйын болуш мүмкүн.

Баланы багып алган үй-бүлө азыр ал үчүн жаңы жашоо башталып жатканын жана ал үчүн «өткөн жашоодо» болгон кыйынчылыктарды унутканы жакшы деп өзү чечиши мүмкүн.

Ар бир бала эртеби-кечпи өзүнүн төрөлүшү, апасы менен атасы ким болгондугу жөнүндө ойлонот.

Асырап алуучулардын жана асырап алган ата-энелердин өздөрүнүн сезимдери маанилүү. Кызганычты, эненин канына болгон ачууну көтөрө албасак, баланы андан коргой албайбыз – оозубуздузду бекем кармап, жашоодо аны эч качан айтпасак жакшы болот.

Эгерде биз өзүбүз «аны төрөп берген эжеке» үчүн уялып калсак, анда биз балага ошол эле нерсени чагылдырабыз, ошол эле учурда «Мен / сен жамансың» деген инсталляцияны эркисизден өткөрүп беребиз. Жөн эле ал «жаман чоочун эжеден» төрөлгөндүктөн.

Бул маселени биринчи кезекте багып алган ата-энелер өздөрү түшүнүшү керек. Алардын артында эмне турганын түшүнүңүз. Ал эми, зарыл болсо, психолог менен кыйын учурларды иштеп чыгуу керек.

Балдарыңыздын жакындары тууралуу маалымат сиздин карамагыңызда болгону жакшы деп эсептешет, анткени: биринчиден, бул баланын ата-энеси кандай болгон (экен) деген фантазиялардан качууга жардам берет, экинчиден, балага туура зарыл болгон учурда жана зарыл болгон учурда медициналык себептер боюнча балага маалымат берүү.

Баланын өз энеге же жакындарынан башка бирөөнө болгон бекем ынактыгы сакталып калат. Өз ата-энеси жөнүндө бир эле ойдон улам балдар чоңойгондо тынчтык таппай калган учурлар болот. Алар күнүгө жыйырма төрт саат алар жөнүндө ой жүгүртүшөт, тапкылары, көргүлөрү, ар дайым башына келген суроолорду бергиси келет.

Мындай учурларда, ал дагы эле баланын муктаждыктарын канааттандыруу жана жардам берүү үчүн баалуу болуп саналат. Эгерде ал ички чыр-чатакты чечүүнүн өз ата-энесин издөөдөн башка аргасын көрбөсө, аны көндүрүүнүн пайдасы жок. Бул жолугушууну башка күнгө жылдырууга анын күчү жетеби же жокпу өлчөө гана маанилүү. Жетилгендик аздык кылса, эң жакшы жол – бул эрезеге жеткенде өз жардамыңды берүү, ошол күндү чогуу күтүү. Анан, албетте, сылыктык менен, бирок өтө чынчылдык менен мүмкүн болгон окуялар жөнүндө сүйлөшкүлө.

Баланын өз бир туугандары менен баарлашуусуна уруксат берүү же бербөө боюнча оор чечим кабыл алуу үчүн бир катар суроолорго жооп алуу маанилүү:

- Бала байланышты сактагысы келеби?
- Туугандары физикалык жактан коопсузбу?
- Алар психологиялык жактан коопсузбу, балага уулуу болбойбу?
- Мындай жолугушууларды өткөрүүгө бейтарап негиз барбы?
- Түшүнүксүз кырдаалдарда дароо кайрыла турган адис барбы?

Эгерде бардык беш жооп “ооба” болсо, сиз баланын кызыкчылыгы үчүн байланыш түзүүгө аракет кылсаңыз болот.

Бирок, ошол эле учурда, бул процессте дайыма багып алуучулар жана адистер негизги ролду ойной тургандыгын эстен чыгарбоо керек. Жагдай жаман жагына өзгөрүп, жолугушуулар жакшы эмес, зыяндуу болсо, токтоп

калууга туура келет. Муну бардык тараптар, анын ичинде бала да түшүнүшү керек.

Жыйынтыктап айтканда, баланын өзүнүн өткөнгө, өз ата-энесине жана өзүнө болгон мамилеси чоңдордон жана азыр аны курчап турган социалдык чөйрөдөн көз каранды экенин белгилейбиз. Азыр ага кам көрүп, сүйгөндөрдөн көз каранды.

2 Жаш курактык психология. Балдардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн баланын керектөөсү жана ата-эненин потенциалы.

Баланы тарбиялоо туура багытты талап кылат. Мындай көрсөтмөлөр балдардын курактык муктаждыктары жана алардын өнүгүүсүнүн курактык нормалары болуп саналат.

Ар кандай курактагы балдардын муктаждыктарын билип алыңыз.

Бир жашка чейинки балдардын керектөөлөрү:

- ата-энелерге же аларды алмаштыруучуларга байлануу;
- жеке кам көрүү,
- коопсуздук сезими, анын ичинде өзүнө таандык болуу,
- жеке мамилелердин туруктуулугу,
- тааныш жашоо шарттары,
- тажрыйбадан үйрөнүү мүмкүнчүлүгү

Баланын бир жашка чейинки социалдык жүрүм-туруму: соруу, көзүн кароодо, жылмаюуда, күлүүдө, тааныш кырдаалдарга реакциясында, жуунуудан ырахат алууда, ага кам көрүү, кийинчерээк - объектилерди манипуляциялоодо, өзүнүн жана башкаларды айырмалоодо; сүйлөшүү.

3 жашка келип калган бала

Өзү жейт, физиологиялык процесстерди башкарат, үй жумуштарына жардам берет, башка балдар менен ойнойт, ини-карындаштарга мээримдүүлүк көрсөтөт, азыркы менен өткөндүн айырмасын түшүнөт, келечекке каалаганын кийинкиге калтырууну билет (күтө алат).

Чоң адам менен элементардык кызматташууну өздөштүрүп, чоңдор жана теңтуштары менен баарлашууга муктаж, демилгелүү, өз алдынчалык, көз карансыздыгын көрсөтө баштайт, өз жөндөмүнө ишене баштайт, өз алдынча аракеттенүү зарылчылыгы пайда болот, эрктүү жүрүм-турумдун элементтери пайда болот; өзүн-өзү сыйлоо сезимин жана чоңдордун талаптарын аткарууга умтулуусун калыптандырат.

Практикалык жүрүм-турумда бул жакындарына ишеним жана боор ооруу, чоң адамдын жакшы көңүл буруусу, аны менен оюнчуктар жөнүндө баарлашуусу, алар менен болгон аракеттери; баштапкы идеяларда эмне жакшы, эмне жаман, эмне кылууга болот жана эмне кылууга болбойт; өзүн сылык алып жүрүүгө алгачкы жөндөмүндө; чоң адамды угуу, чоң адамдын өтүнүчүн, көрсөтмөсүн аткаруу жөндөмү.

4 жаштагы бала

Бала ансыз да эбин таап өз алдынча тамактанат, чечинип, кийинет, өз алдынча жана өжөрлүккө чейин өжөр, ойдон чыгарылган кырдаалдар менен оюндарды, кийингенди жакшы көрөт. «кезектешүү», «бөлүшүү», «өткөн, учур жана келечек» түшүнүктөрүн билет. дайыма суроолорду берип, колдонгондон да көп сөздөрдү түшүнөт.

5 жаштагы бала

Башкалар менен гармонияда аракеттенет, юмордук сезимин көрсөтөт, өзүнөн кичүүлөрдү жана жаныбарларды коргойт, татаал топтук оюндарга катышат; сөз байлыгы кенен, узун аңгемелерди айтып берет, тынымсыз суроолорду берет, теңтуштарынын чөйрөсү ойлоп табууга муктаж, кезектешип иштерди жасап, талашып-тартышып, сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт; шамдагай көтөрүлөт, амалдарды ойлоп табат, секирет жана чуркайт.

Адамдык мамилелерге багытталган, айланасындагы башкалардын мамилесинен кабардар, адамдардын эмоционалдык абалынын өзгөрүшүн байкайт, көңүл бурат, боор ооруйт; балдардын туруктуу биргелешкен оюндарынын мүчөсү боло алат, баарлашууда жана биргелешкен иш-аракеттерде кубанычты, сүйүнүчтү, кайгыны ж.б. билдирет. Практикалык жүрүм-турумда бул башкаларга болгон кызыгууда, көңүл бурууда жана жакшы мамиледе, өзүнүн сезимдерин чын ыкластан билдирүүдө, адамдардын эмоционалдык абалын түшүнүүдө, өзүнүн инсандыгына карата оң мамиледе чагылдырылат ("мен жакшымын").

6 жаштагы бала

Таанылгысы келет.

Абийир сыяктуу адеп-ахлактык сезим бар («керек» деп жүрүм-турумда айтылат), ал текеберликтин жана ачуунун сынынан өтөт. Ал жүрүм-турум нормаларын билет, өзүн жакшы алып жүрүү адатын өнүктүрүп баштайт. Өзүн-өзү ырастоо каалоосу аны ченемдик жүрүм-турумга стимулдайт.

"Мен каалайм" жана "мага керек" ортосундагы күрөштө "мага керек" дегенди тандоо зарылчылыгы ишке ашат.

Алты жашар бала өзүнүн кайсы бир жыныска таандык экенин түшүнүп, өз ордунда өзүн орнотууга аракет кылат.

7 жаштагы бала

Боорукердикти жана камкордукту көрсөтөт, жардам көрсөтөт, өзү үчүн жардам сурай алат, жаңы чөйрөдө жакшы багыт алат, өзүнө болгон мамиленин башкача мүнөзүн түшүнөт, башкалардын эмоционалдык абалын түшүнөт; өзүнүн жүрүм-турумун башкара алат, чоңдордун да, теңтуштарынын да коомунда жакшы аракеттенет; өзүн-өзү сыйлоону көрсөтөт; коомдо өзүнүн татыктуу ордун алууга умтулат, башка адамдарга салыштырмалуу өзүн адекваттуу баалайт.

Өз каалоолорун эркин айтат, жигердүү, аракетке даяр, жүрүм-турумун ыктыярдуу жөнгө салууга, дароо каалоолорду жеңүүгө жөндөмдүү.

Туура социалдык өнүгүүболсо, бала этияттыкты билет, экстремалдык кырдаалдардан качат, бейтааныш чөйрөдө өзүн алып жүрүүнү билет жана акылга сыярлык этияттуулукту көрсөтөт.

Ал өзүн-өзү сыйлоо сезимине ээ, бул ага жаңы аймактарды эркин изилдөөгө мүмкүндүк берет.

Өзүн өзү сыйлайт, өз позициясын коргойт.

Эскертүү!!!

Балалыктын мектепке чейинки мезгилинде, бала:

1 өзүнүн жынысын, адамдардын арасындагы ордун билет, жакынкы келечекте кандай орунду ээлеши керек экенин билет – ал мектеп окуучусу;

2 туугандар, теңтуштар жана бейтааныш адамдар менен мамиле түзө алат;

3 өзүнүн иш-аракети менен баалана турганын түшүнөт, анын жүрүм-турумун талдоо жөндөмү калыптанган;

4 "мага керек" мотиви "мен каалайм" дегенден үстөм жогору болушу керек экенин түшүнөт;

Мектепке чейинки курактагы баланын өнүгүүсүнүн эң маанилүү натыйжасы – бул мектепте окууга психологиялык даярдыгы.

7 ден 11 жашка чейинки баланын курагы

Кандайдыр бир нерселердин кандайча иштөөсүнө жана аларды бир нерсеге кантип ыңгайлаштырууга болгон кызыгуу өсүүдө.

Негизги иш - бул окуу. Балдар бири-бирин жана өзүн башкарганга, тигил же бул тарбиялык иш-аракеттердин өздөштүрүлгөнүн же өздөштүрүлбөгөндүгүн баалоого үйрөнүшөт.

Балдар бири-бири менен сүйлөшкөндө сынчылдык, сабырдуулук, башканын көз карашын кабыл алуу сыяктуу сапаттар өнүгөт.

Баланы өз алдынча жашоого даярдоо процессине эпизоддук эмес, реалдуу жана туруктуу киргизүүнү камсыз кылуу абдан маанилүү.

Баланын чыгармачыл эмгегин уюштуруу үчүн шарттарды түзүү да бирдей мааниге ээ, ал аны мазмуну, иш процесси жана акыркы натыйжасы менен өзүнө тартып алат.

Бул бала өздөштүрүүгө умтулган эң түрдүү иш болушу мүмкүн. Бул ишти тандоодо жана ишке ашырууда демилге балага таандык. анын болушу шык-жөндөмдүүлүгүн жана компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, баланын өзүн-өзү сыйлоо сезимин жогорулатат.

Балада өз ишинин натыйжаларына кызыгууну калыптандыруу өзгөчө маанилүү. Эгерде андай болбосо, ал үчүн жумуш жөн гана жагымсыз милдет болуп, аны күчөтүлгөн көзөмөл астында гана аткарсан, анда анын тарбиялык мааниси нөлгө барабар (эгерде терс мааниге ээ болбосо) – бала андан тез арада кутулууга, аны унутууга умтулат.

Баланы эмгекти сүйүүгө тарбиялоонун чечүүчү шарты: чоңдордун жеке үлгүсү, алардын эмгекке болгон мамилеси.

Оюн – бул, чоң жашоого катышууну кабыл алуу жолу.

Өзгөчө мааниге эрежелери бар оюндар ээ.

Балдар жамааттык аракеттерди камтыган элементардык талаптарга ылайык иш-аракет кылууга үйрөнүшөт.

Оюн чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрдү аныктоого өбөлгө түзөт, аларда балдардын кыймылга, атаандаштыкка болгон талыкпаган каалоосу андан чыгуунун жолун табат, чоң киши катышканда оюн ого бетер маанилүү, андан да олуттуу жана жагымдуу болуп калат.

7 жаштан баштап жыныстык-ролдук социалдашуунун экинчи этабы башталат. Балдар жана кыздар өздөрүнүн ырым-жырымдары жана жүрүм-турум нормалары бар гендердик-гомогендүү топторду түзүшөт. Карамкаршы топ менен болгон мамилелер көбүнчө тирешүүнүн мүнөзүн алат. Балдар жана кыздар бир жыныстагы чоңдор менен эмоционалдык жакындыкка чукул муктаждыкты пайда кылышат.

Өспүрүм курак

Өспүрүм курак – бул балалык менен чоңдуктун ортосундагы мезгил.

Чоңдордун жооптуу кызматына жетишүү биринчи кезекте өз алдынчалыктын өнүгүшү менен байланыштуу.

Өспүрүмдүн өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгүн чоңдор тааныса гана өз алдынчалыкка болгон умтулуунун өнүгүшү мүмкүн!!!

Өспүрүм «чоңдордун» милдеттери үчүн гана эмес, «чоңдордун» укуктары үчүн да таанылышы керек.

Өспүрүмдүн көбүрөөк көз карандысыз, көбүрөөк "чоң" позицияны ээлөө каалоосу анын чоңдор менен болгон мамилесинде из калтырат (ата-энелер аларды алмаштырат) - эмоционалдык байланыштар солгундайт.

Үй-бүлөнүн басымдуу таасири курдаштардын таасири менен алмашат.

Ушуга байланыштуу ата-энелерди (аларды алмаштыруучу адамдарды) камкорчулуктан бошотуу жана теңтуштардын тобуна кирүү акырындап башталат. Курбуларынын арасында өспүрүм таанылгысы келет, кабыл алынгысы келет.

Окуу иш-чараларына болгон мамилеси да өзгөрүүдө.

Же жаңы, жогорку деңгээлге өтүү (окуу ишинин өзүн-өзү тарбиялоо жана өзүн-өзү өркүндөтүү катары мааниси ачылат), же кызыгуу жоголот.

Өспүрүм чоңдордун жүрүм-турумун, анын келечектеги чоң ролдорун туурап, сынап баштайт.

Тандоолору (кесип тандоо, сексуалдык жүрүм-турум, жашоо көрсөтмөлөрү) ишке ашыт.

Өзүн-өзү сыйлоо өнүгөт.

10-11 жаш курагында өспүрүмдө терс баа берүү басымдуулук кылат жана өзүн-өзү сыйлоо муктаждыгы өзүнө баа бере албагандык менен кагылышып, ал өзүнүн жеке иш-аракеттерин гана талдай алат.

12-13 жашта өзүнө карата жалпы позитивдүү мамиле белгилүү бир жагдайларда өзүнө терс баа берүү менен айкалышат, бул биринчи кезекте башкалардын, өзгөчө теңтуштарынын баалоосунан көз каранды. Өзүнүн мүнөзүн, башка адамдар менен болгон мамилесин түшүнүүгө аракет кылат.

14-15 жашта өзүн-өзү сындоо күчөйт.

«Бойго жеткендик сезими» калыптанат: урматтоо, ишеним, адамдын кадыр-баркын таануу жана белгилүү бир көз карандысыздык укугун таануу, алардын жашоосунун айрым чөйрөлөрүн чоңдордун кийлигишүүсүнөн коргоого умтулуу, баалуулуктар системасы түзүлөт.

Өспүрүм жок дегенде кандайдыр бир чектелген чөйрөдө болсо да терең билим алууга умтулат

Өз алдынчалуулуктун аймагын кеңейтүү абдан маанилүү!!!

Жаштык кез

Жаш курактын мааниси өзүмдүк жана кесипкөйлүк өзүн өзү аныктоо болуп саналат.

Жогорку класстагылар өз же айлана-чөйрөсүндөгүлөрдү баалоодо башкалардын оюна караганда өзү жөнүндө топтолгон билимдерден көбүрөөк көз каранды болушат.

Кесипкөйлүк өнүгүү төмөнкүлөрдөн турат:

- 1 өзүнө өзү ишенүү жана өзүн өзү кабыл алуу,
- 2 дүйнөгө жана башка адамдарга карата оң мамилени өнүктүрүү,
- 3 өз алдынчалуулукту, автономдуулукту, өзүн өзү өркүндөтүүнү мотивациялоону өнүктүрүү.

Кесипти туура эмес тандоонун себеби кызыкчылыктарына ылайык кесиптик тандоо жасай албагандыгы менен байланышкан тышкы жагдайлар да, өзүнүн кесиптик ыктарын жетишсиз билбегендиги же келечектеги кесиптик ишинин мазмуну жөнүндө туура эмес түшүнүк менен байланышкан ички жагдайлар да болушу мүмкүн. Кесип тандоодо адамдын жан-дүйнөсүнө жана жөндөмүнө таянуу керек.

Турмуштук өзүн өзү аныктоо төмөнкүлөрдү камтыйт:

- 1 окууну, эмгекти, досун, жашоо образын, жашаган жерин ж.б. тандоо;
- 2 оң үй-бүлөлүк орнотмолорду түзүүзө таасир берүү – өзүнүн үй-бүлөсүнө, балдарына ээ болуу, күйөөнүн, атанын, жубайдын, эненин ролун аткаруу;
- 3 керектүү көндүмдөрдү өздөштүрүүгө көмөк көрсөтүү.

Турмуштук өзүн өзү аныктоонун жыйынтыгы - «сүйүү» жана «иштөө» деген конкреттүү милдеттенмелерге даяр болуу дегенди билдирет.

Жаштар досторунун санын баалуулуктарын бирге бөлүшө билген жакын достошунун сапатына алмаштырат. Достук өз кылык-жоруктарын, каалоолорун, кылган иштеринин пландарын, башкалардын каалоолорун жана пландарын бирге өлчөөгө, камкордукка жана сезимталдыкка үйрөтөт. Мындай тажрыйбаны башынан өткөрбөгөн адамдар жеке жашоосунда ийгиликсиз болушат, алар өз ара түшүнүүнү биле беришпейт.

Карама-каршы жыныстагы жаштардын ортосунда достук мамилелер бар. Балдардын сырткы келбети азыраак болуп, инсандык сапаттарга жана келечекке болгон пландарына көбүрөөк кызыгышат.

Чоңдор менен баарлашуу башкалар менен мамиле курууга, адамдардын инсандык өзгөчөлүктөрүн жана сапаттарын түшүнүүгө, коомдо кабыл алынган нормаларга аң-сезимдүү баш ийүүгө, келечектеги өз алдынча жашоого керектүү билимдерди берүүгө жардам берет.

Жаштык кезде көбүрөөк ролго төмөнкүлөр ээ боло баштайт:

- эмгек ишмердүүлүгү
- өз алдынча жашоону алып кетүү жөндөмдүүлүгү
- билимдин зарыл суммасы жана практикалык жөндөмдөр жана көндүмдөргө ээ болгон тиричилик эмгекке даярдыгы.

• Сергек жашоо образы, өзүнүн денесине жана физикалык ден соолугуна жоопкерчиликтүү жана ишенимдүү мамиле кылуусу.

Өз алдынча турмушка даярдык – баралына келгендик, жетилгендикке келүү болуп саналат, алардын негизги көрсөткүчтөрү болуп төмөнкүлөр саналат:

- Өзүн өзү жетилтүүгө жана өзүн өзү өнүктүрүүгө умтулуу;
- Ички көз карансыздыкты сактоо менен узак мөөнөттүү милдеттүүлүктү жана өз ара берилгендикти камтыган мамилелерди түзүү жөндөмдүүлүгү;
- Өзүнүн иш-аракеттеринин кесепетерине жоопкерчиликти ала билүү;
- жашоодо көп нерсе адамдын өз аракетинен жана жөндөмдүүлүгүнөн көз каранды деген ишенимге таянуу менен өз максаттарына жетүү үчүн күч-аракетти жумшоого даяр болуу;
- чечим кабыл алууда өзүн өзү багыттоо;
- ар кандай мүмкүнчүлүктөрдү көрө билүү жана кырдаалга жараша иш-аракет кылуу.

2-сессия. Баланын жаш курактык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү

3. Эмнеге даяр болуу керек? Жаш курактын кризистери. Асырап алынган балдардын өнүгүшүнүн жаш курактык өзгөчөлүктөрү.

Жаш курактын кризистери

Жаш курактын кризистери – өзгөчө, кескин психикалык өзгөрүүлөр менен мүнөздөлгөн онтогенездин салыштырмалуу кыска мөөнөттөрү (бир жылга чейин). Алар жеке өнүгүүнүн нормалдуу прогрессивдүү жүрүшү үчүн зарыл болгон ченемдик процесстерге кайрылышат.

Бул мезгилдердин формасы жана узактыгы, ошондой эле жүрүшүнүн оордугу жеке өзгөчөлүктөргө, социалдык жана микросоциалдык шарттарга жараша болот.

Балдардын жаш курактык өнүгүшүнүн кризистери (Выготский боюнча):

- жатын ичиндеги өнүгүү баскычын жаңы төрөлгөн ымыркай мезгилинен бөлгөн кризис.
- Ымыркай кездеги мезгилди эрте балалыктан бөлгөн өмүрүнүн биринчи жылындагы кризис.
- Мектепке чейинки жана мектептеги жаш куракты бөлүп турган 3 жаштагы кризис.
- Мектепке чейинки курак менен мектеп курагынын ортосундагы өткөөл мезгилди билдирген 7 жаштагы кризис.

- Өспүрүм курактагы кризис – 13 жаш алымча кошумчасы менен.
- 17 жашта чоң адамдардын жашоосуна киришүү кризиси.

Ар бирине кененирээк токтоло кетели:

Жаңы төрөлгөн мезгилдеги кризис. Турмуш шарттарынын кескин өзгөрүшү менен байланышкан. Жашоонун көнүмүш шарттарынан бала оор шарттарга (жаңы тамактануу, дем алуу) өтөт. Баланын жаңы жашоо шарттарына ыңгайлашуусу.

1 жаштагы кризис. Бул баланын мүмкүнчүлүктөрүнүн өсүшү жана жаңы муктаждыктардын пайда болушу менен байланыштуу. Көз карандысыздыктын көтөрүлүшү, аффективдүү реакциялардын пайда болушу. Аффективдүү жарылуулар чоңдордун түшүнбөстүгүнө реакция катары. Өткөөл мезгилдин негизги ээ болуу автономдуу деп аталган балдардын сүйлөө бир түрү болуп саналат. Ал чоңдордун сүйлөө сөзүнөн жана үн түрүндө бир топ айырмаланат. Сөздөр эки ача жана кырдаалга айланат.

3 жаштагы кризис.

Эрте жана мектепке чейинки курактагы чек баланын жашоосундагы эң оор учурлардын бири болуп саналат. Бул кыйроо, коомдук мамилелердин эски системасын кайра карап чыгуу, өзүнүн «МЕНин» бөлүп алуу кризиси. Бала чоңдордон бөлүнүп, алар менен жаңы, тереңирээк мамилелерди түзүүгө аракет кылат. «Мен өзүм» феноменинин пайда болушу Выготскийдин айтымында, «сырткы МЕН өзүм» жаңы формация болуп саналат. «Бала башкалар менен мамиленин жаңы формаларын - коомдук мамилелердин кризисин орнотууга аракет кылып жатат».

3 жаштагы кризистин мүнөздөмөлөрү:

Негативизм – ал аткаруудан баш тарткан аракеттин өзүнө эмес, чоң адамдын талабына же өтүнүчүнө терс реакция. Иш-аракеттин негизги мотиви тескерисин жасоо.

Баланын жүрүм-турумунун мотивациясы өзгөрөт. 3 жашында биринчи жолу өзүнүн каалоосуна каршы иш кыла алат. Баланын жүрүм-туруму бул каалоо менен эмес, башка, бойго жеткен адам менен болгон мамилеси менен аныкталат. Жүрүм-турум мотиви балага берилген жагдайдан тышкары болуп саналат.

Өжөрлүк. Бул баланын кандайдыр бир нерсени чындап каалагандыгы үчүн эмес, өзү чоңдорго айтканы үчүн, анын оюн эске алууну талап кылган реакциясы.

Кежирлик. Ал конкреттүү бир чоң адамга каршы эмес, балалык куракта калыптанган мамилелердин бүтүндөй системасына, үй-бүлөдө кабыл алынган тарбиянын нормаларына каршы багытталган.

Көз карандысыздыкка болгон тенденция ачык көрүнүп турат: бала бардыгын жасап, өзү чечүүнү каалайт. Негизи бул позитивдүү көрүнүш, бирок кризис учурунда өз алдынчалыкка гипертрофияланган тенденция өз эркине алып келет, ал көбүнчө баланын мүмкүнчүлүктөрүнө адекваттуу эмес жана чоңдор менен кошумча конфликттерди жаратат.

Кээ бир балдар үчүн ата-энелери менен чыр-чатактар үзгүлтүксүз болуп калат, алар чоңдор менен дайыма согушуп жаткандай сезилет. Мындай учурларда нааразылык көтөрүлүш жөнүндө сөз болот. Жалгыз балалуу үй-бүлөдө деспотизм пайда болушу мүмкүн. Эгерде үй-бүлөдө бир нече бала болсо, деспотизмдин ордуна, адатта, көрө албастык пайда болот: Бул жерде бийликке болгон ошол эле тенденция жаш деспоттун көз карашы боюнча үй-бүлөдө дээрлик эч кандай укугу жок башка балдарга карата көрө албастыктын, чыдамсыздыктын булагы болуп саналат.

Нарксыздануу, баасынын түшүүсү. 3 жаштагы бала сөгүнүп башташы мүмкүн (эски жүрүм-турум эрежелери бузулат), туура эмес убакта сунушталган сүйүктүү оюнчукту ыргытып жиберет, ал тургай сындырат (буюмдарга карата мурунку байлануулар эскирип калат) ж.б. Баланын башка адамдарга жана өзүнө болгон мамилеси өзгөрөт. Ал психологиялык жактан жакын чоңдордон бөлүнгөн.

3 жылдык кризис өзүн объекттер дүйнөсүндө активдүү субъект катары сезүү менен байланышкан, бала биринчи жолу өзүнүн каалоосуна каршы иш кыла алат.

7 жаштагы кризис. Ал 7 жаштан башталышы мүмкүн, же 6-8 жашка чейин жылышы мүмкүн. Жаңы коомдук позициянын маанисинин ачылышы – мектеп окуучусунун позициясы чоңдор тарабынан жогору бааланган тарбия иштерин ишке ашыруу менен байланышкан. Тийиштүү ички позициянын калыптанышы анын өзүн-өзү аңдоосун түп-тамырынан бери өзгөртөт, бул социалдык жаралуу мезгили баланын "МЕНИ". Өзүнүн аң-сезиминин өзгөрүшү баалуулуктарды кайра баалоого алып келет. Тажрыйба жагынан терең өзгөрүүлөр – туруктуу аффективдик комплекстер бар. Тажрыйбаларды жалпылоо бар. Ар бир жолкусунда бала болжол менен бирдей башынан өткөргөн ийгиликсиздиктин же ийгиликтердин чынжыры туруктуу аффективдик комплексти түзөт – ал кем сезүү, басынуу, ызакордугу менен кемсинген же өзүн өзү баалоо сезимдери, компетенттүүлүгү, өзгөчөлүүлүгү менен түзүлөт. Башынан өткөргөндөрдүн жалпыланышы менен сезимдердин логикасы пайда болот. Тажрыйбалар жаңы мааниге ээ болуп, алардын ортосунда байланыштар түзүлөт, тажрыйбалардын күрөшү мүмкүн болот.

Бул баланын ички жашоосунун келип чыгышына алып келет. Баланын ички жана тышкы башталган дифференциясы анын жүрүм-турумунун түзүлүшүнүн өзгөрүшүнө байланыштуу болот. Кылган ишинин маңыздуу багыттоочу негизи пайда болот – бир нерсени жасоого болгон каалоосу менен иш-аракеттеринен көңүл калышынын ортосундагы звено. Бул интеллектуалдык мезгил, ал анын натыйжалары же ишинин обочороок кесепеттери боюнча аздыр-көптүр адекваттуу баалоого мүмкүндүк берет. Өзүнүн жеке иш-аракеттеринин маңыздуу багытталышы ички жашоосунун маанилүү тарабы болуп саналат. Ошол эле учурда ал баланын жүрүм-турумунун импульсивдүүлүгүн жана токтоосуздугунун жок кылат. Бул механизмдин жардамы менен балалык аруулук жоголот; бала бир нерсе жасоодон мурда ойлонот, өзүнүн сезимдерин жана күмөн санагандарын

жашыра баштайт, башкаларга жаман сезимде болуп жаткандыгын көрсөтпөөгө аракет кылат.

Балдардын тышкы жана ички дифференциациясынын чыныгы кризистик көрүнүшү көпчүлүк учурда жүрүм-турумундагы кыйшактоо, бети-башын жыйруу, жасалмалануу болот. Бул тышкы өзгөчөлүктөр каприздер, аффективдүү реакциялар, чыр-чатактар сыяктуу эле бала кризистен чыгып жаңы жаш куракка киргенде жоголо баштайт.

Жаңы жаралуу – психикалык процесстердин жана алардын интеллектуализациясынын негизсиздиги же аң-сезимдүүлүгү болуп саналат.

Пубертаттык кризис (11 жаштан 15 жашка чейин) баланын организмдин кайрадан түзүлүшүнө – жыныстык өсүшүнө байланыштуу. Өсүү гормондору менен жыныстык гормондордун активдешүүсү жана комплекстүү өз ара аракеттенүүсү интенсивдүү физикалык жана физиологиялык өнүгүүнү шарттайт. Экинчи жыныстык мүнөздөмөлөр пайда болот. Өспүрүм куракты кээде узакка созулган кризис деп аташат. Тез өнүгүүсүнө байланыштуу жүрөктүн, өпкөнүн иштешинде, мээни кан менен камсыздоодо кыйынчылыктар пайда болот. Өспүрүм куракта эмоционалдык фон бирдей эмес, туруксуз болуп калат.

Эмоционалдык туруксуздук жыныстык жетилүү менен коштолгон сексуалдык дүүлүктүрүүнү күчөтөт.

Жыныстык иденттүүлүк жаңы, жогорку деңгээлге чыгат. Жүрүм-турумда жана инсандык касиеттердин көрүнүшүндө эркектиктин жана аялдыктын моделдерине багыт алуу ачык-айкын көрүнүп турат.

Өспүрүм куракта организмдин тез өсүшүнө жана кайра түзүлүшүнө байланыштуу адамдын сырткы келбетине болгон кызыгуу кескин өсөт. Физикалык «МЕНдин» жаңы образы калыптанат. Гипертрофияланган мааниге ээ болгондуктан, бала сырткы көрүнүштөгү, чыныгы жана элестүү бардык кемчиликтерди курч сезет.

Физикалык «МЕНдин» жана жалпысынан өзүн-өзү аң-сезимдин образына жыныстык жетилүүнүн темптери таасир этет. Кеч жетилген балдар эң аз пайдалуу абалда калат; тездетүү инсандык өнүгүү үчүн дагы жагымдуу мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Бойго жеткендик сезими пайда болот – өзүн чоң адам катары сезүү, кичи өспүрүм курактагы борбордук жаңы пайда болуу ж.б.

Чоң адамдай көрүнүү жана чоң адамдай саналышын көрсөтүү үчүн катуу каалоосу келип чыгат. Өз укуктарын коргоо менен өспүрүм өзүнүн жашоосунун көп чөйрөсүн ата-энесинин көзөмөлүнөн коргойт жана алар менен дайыма конфликте болот. Эмансипацияга умтулуудан тышкары өспүрүм теңтуштары менен баарлашууга абдан муктаж. Бул мезгилдеги эң биринчи ишмердигинин бири болуп интимдик-жеке баарлашуусу саналат. Өспүрүмдүк достук пайда болот жана формалдык эмес топторго биригишет.

17 жаштагы кризис (15тен 17 жашка чейин). Күнүмдүк мектептеги жана жаңы чоң адамдын жашоосу пайда болуп баштайт. 15 жашка чейин болушу мүмкүн. Бул мезгилде бала чыныгы чоң адамдардын жашоосунун босогосунда турат.

17 жаштагы мектеп окуучуларынын басымдуу бөлүгү окуусун улантууга багытталган, айрымдары жумуш издеп жатышат. Билимдин баалуулугу чоң бакыт, бирок ошол эле учурда максатка жетүү кыйын, 11-классты аяктаганда эмоционалдык стресс кескин күчөйт.

17 жылдан бери кризисти башынан өткөрүп жаткандар үчүн ар кандай коркуу мүнөздүү. Тандоо, чыныгы жетишкендиктер үчүн өзүңүздүн жана үй-бүлөнүздүн алдында жоопкерчилик бул учурда чоң жүк. Буга жаңы жашоо коркунучу, жаңылыштык, университетке кирүүдө ийгиликсиз болуу, уландар үчүн армиядан коркуу кошулат. Жогорку тынчсыздануу жана мунун фонунда ачык коркуу невротикалык реакцияларга алып келиши мүмкүн, мисалы, бүтүрүү же кирүү экзамендеринин алдында дене табынын көтөрүлүшү, баш оору ж.б. Гастрит, нейродермит же башка өнөкөт оорулардын курчушу башталышы мүмкүн.

Жашоо образынын кескин өзгөрүшү, жаңы иштерге кошулуу, жаңы адамдар менен баарлашуу олуттуу чыңалууну жаратат. Жаңы жашоо шарты ага көнүүнү талап кылат. Негизинен эки фактор көнүүгө жардам берет: үй-бүлөнүн колдоосу жана өзүнө болгон ишеним, компетенттүүлүк сезими.

Келечекке умтулуу. Инсандын турукташтыруу мезгили. Бул учурда дүйнөгө жана андагы адамдын ордуна туруктуу көз караштар системасы – дүйнө тааным калыптанат. Баалоодо бул жаштык максимализм, өз көз карашын коргоодогу кумарлануу менен байланышкан. Мезгилдин борбордук жаңы формациясы – өзүн өзү кесиптик жана жеке аныктоо.

Асырап алынган балдардын өнүгүшүнүн жаш курактык өзгөчөлүктөрү.

Асырап алынган балдар бир калыпта эмес өнүгүү менен мүнөздөлөт. Биз баарыбыз адамдардын жаш курагына жараша жүрүм-туруму жана өнүгүү деңгээли тууралуу божомолдорду жасайбыз. Бул көпчүлүк адамдар кадимкидей өнүгүп жаткандыктан иштейт. Алардын өнүгүүсүнүн көпчүлүк аспектилери жаш нормаларына туура келет. Бул сегиз жаштагы баланын физикалык, эмоционалдык, интеллектуалдык, академиялык жана социалдык жактан сегиз жылдык өнүгүү деңгээлинде экенин билдирет. Эгерде бул баланын өнүгүүсүн чагылдырган пазлды карай турган болсок, анда анын бардык бөлүктөрүндө «сегиз жаш» деп айтылат. Бирок жашоосунда артта калган балдардын өнүгүүсү алардын жашына ылайык келет деп күтүүсү реалдуу эмес. Алардын турмуштук тажрыйбасы кээ бир аймактарда алардын өнүгүүсү нормалдуу болгон, бирок башка аймактарда кечигүүлөрдү көрсөтүшү мүмкүн.

Мисалы, баланын өз курагына ылайык психикалык жана физикалык өнүгүүсү нормалдуу болушу мүмкүн, бирок анын эмоциялары, социалдык жана академиялык көндүмдөрү жана жөндөмдөрү баланын өз курагынан бир топ төмөн куракка ылайыктуу деңгээлде иштеши мүмкүн.

МОЗАИКАЛЫК ӨНҮГҮҮ	НОРМАЛДУУ ӨНҮГҮҮ
Андрей	Андрей
Андрей психикалык депривация	Если бы Андрей воспитывался бы в

<p>шартында чоңойду. Ошондуктан 8 жашында ал жаш көрүнөт, бирок ошол эле учурда анны турмуштук тажрыйбасы (ал өз өмүрүндө көргөндөрү) чоң адамдын тажрыйбасына туура келет. Бирок бул тажрыйбаны бала “сиңире” албайт, себеби анын эмоционалдык жана социалдык өнүгүүсү нормадан бир кыйла төмөн. Биз баланы 8 жаштагыдай кабыл алабыз: бала адилеттүүлүк сензимине жана таза оюнча болгон ишенимге ээ, эрежелердин маанилүүлүгүнө ишенет, чоң адамдар тарабынан эркелетишин жакшы көрөт, чоңдордон жардам күтөт, өзүнө өзү жооп бергенге аракеттенет жана үй-бүлөсүндөгү эң кичинекейлерге камкордук кылат, мезгил-мезгили менен өз алдынчалуулукта жана ишенимдүүлүк менен аракеттенет, башкалар менен иштегенди жана ойногонду жакшы көрөт, мектептеги ийгиликтери аркылуу өзүн өзү аз аздан аңдап билүү сезимин өнүктүрөт, жмааттык сезимдерине ээ, ал жөнүндө теңтуштарынын айткандары боюнча өзүн тааныйт (нормага ылайык эмоционалдык жана социалдык өнүгүү).</p> <p>Чындыгында, ал кичинекей бала сыяктуу жүрүм-турумунда негативизмди көрсөтөт, бардыгына “ЖОК” деп айткысы келет, себеби өзүнүн көз карансыздыгын жаңыдан түшүнүп жана өзүнүн көз карансыздыгын коргоп келатат, үзгүлтүксүз жана ашыкча талап коюулардан жүрүм-турумун бузуу аракети менен эрежеге ылайык чектерди аныктоого аракет кылат (чоң адамдар тарабынан жазаланышына провакация кылат), балага эмне таандык экендигин</p>	<p>любящей его семье и (или) не пережил боль разлуки и потери, то его развитие соответствовало бы норме. Т.е., в 8 лет он выглядел бы на свой возраст, был интеллектуально развит на 8 лет, учился бы во 2-м классе, имел бы эмоциональное и социальное развитие на данный возраст. Его жизненный опыт был примерно таким же, как и у других 8-ми летних детей.</p>
--	---

көрсөтүүгө жана билдирүүгө аракет кылат (бардыгына “МЕНИКИ” деп айткысы келет). Апасынын жанында болууга умтулат жана апасы менен дайыма баарлашып турууну каалайт, баланы жакшы көрүүсүн изденет, жардам күтөт.	
--	--

КӨҢҮЛ БУРГУЛА!!!

Жаңы үй-бүлө баланын эмоциоанлдык өнүгүшүнө карап камкордук көрүп башташ керек, анын хронологиялык жашына карабаш керек жана баланын кийинки баскычка өтүшүнө жардам бериши керек.

КӨҢҮЛ БУРГУЛА!!!

Балдар бири-биринен өсүп-өнүгүшү жагынан айырмаланат. Бир куракта же этапта мүнөздүү болгон нерсе экинчисинде адаттан тыш болушу мүмкүн. Мисалы, эки жашар бала жерге кулап түшкөндө ачууланып, кыйкырып, тепкени адаттан тыш көрүнүш эмес. Он жаштагы баладагы ушундай эле жүрүм-турум коркунучтуу. Өспүрүмдөр арасында жыныстык катнашка болгон кызыгуу күтүлөт, бирок төрт жашында мындай кызыгуу көйгөй жаратат. Көпчүлүк бакма балдардын нормалдуу өсүшүнө жана өнүгүшүнө тоскоол болгон бир же бир нече шарттарды башынан өткөрүшкөн.

3-сессия. Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү.

Бала эмнени сезет жана эмнени ойлойт? Байланыштын баланын өнүгүүсүнө тийгизген таасири. Балдардан ажыратуу. Баланын кайгы жана жоготуу тажрыйбасы.

Балдар үйлөрү, багып алынган балдар тууралуу көптөгөн уламыштар бар. Алардын бири: «балдар үйлөрүндөгү балдардын баары оорулуу же акыл-эси кем». Дагы бир кеңири таралган уламыш мааниси боюнча таптакыр карама-каршы келет: "үй-бүлөдө бардык балдар гүлдөп, дени сак болуп калышат". Чындык ортодо: балдар үйлөрүнүн тарбиялануучулары физикалык жактан да, интеллектуалдык жактан да өз теңтуштарынан кандайдыр бир деңгээлде артта калышат. Бул көйгөйлөрдүн кээ бирлери эмоционалдык (же психологиялык) ажырашуу сыяктуу көрүнүштөн улам келип чыгат.

Депривация – балага негизги (турмуштук) психикалык керектөөлөрүн жетиштүү өлчөмдө жана жетиштүү узак убакытка канааттандырууга мүмкүнчүлүк берилбеген турмуштук кырдаалдардын натыйжасында келип чыккан психикалык абал.

Баланын негизги турмуштук психикалык муктаждыктары сүйүү, кабыл алуу, өзүн-өзү сыйлоо, физикалык жакындык, баарлашуу, колдоо ж.б.

Депривация шартында тарбияланган баланын өнүгүүсүнүн бузулушу төрт деңгээлде болот:

1 дене сезимдеринин деңгээли

2 ал жашаган дүйнөнү түшүнүү деңгээли (интеллектуалдык деңгээл)

3 кимдир бирөө менен жакын эмоционалдык мамиле түзүү деңгээли (эмоционалдык деңгээл)

4 коомдун нормаларын жана эрежелерин сактоого мүмкүндүк берүүчү деңгээл (социалдык деңгээл).

Дене сезимдеринин деңгээлиндеги бузуулар бала курсагында эле башталат, ал кош бойлуулугуна терс көз карашта болгондо, анын адаттарын өзгөртпөйт, айрыкча алкогольдук ичимдиктерди же башка психоактивдүү заттарды кыянаттык менен пайдалануу менен байланышкан. Ымыркайдан баш тартуу жана аны балдар үйүнө берүү же төрөттөн кийин психологиялык жактан баш тартуу эне же аны алмаштырган адам менен дене, угуу, көрүү байланыштарынын санын катастрофалык түрдө азайтат. Бул баланын дайыма психологиялык дискомфорт абалына алып келет, уйку жана ойгонуу ритминин бузулушуна өбөлгө түзөт, ашыкча тынчы жок, начар көзөмөлдөнгөн жүрүм-турумга алып келет. Кийинчерээк өзүн тынчтандырууга, абалын жакшыртууга аракет кылып, ал бүт денеси менен солкулдай баштайт, бир калыптуу өкүрүк менен термелүүнү коштоп жүрөт. Психологиялык дискомфорттун деңгээлин төмөндөтүүгө аракет кылып, көбүнчө мастурбацияга кайрылат. Ал өзүнүн денесинин чектерин жакшы сезбейт, ошондуктан же баарына жармашып кетет, же байланышуудан баш тартууга аракет кылат. Өзүнүн чектерин сезбей, бала башка адамдын, бирөөнүн мейкиндигинин, бирөөнүн менчигинин чектерин сезбейт.

Мындай балдар аллергиянын ар кандай түрлөрүнөн жапа чегишет, айрыкча териде исиркектер. Аларда визуалдык-мотордук координациянын калыптанышында кыйынчылыктар болот (мисалы, алар бир аз сойлошот же башка багытта, андан кийин «тапанчалуу тооктой жазышат»), көңүл буруунун жетишсиз концентрациясы жана тынчы жок. Өзүнүн ийгиликсиздигинин биринчи сезими жана туруктуу психологиялык дискомфорт, тышкы коркунуч, туруксуздук, коркуу жана таарынычты башынан өткөрүү тенденциясы калыптанат.

Дене деңгээлиндеги өнүгүү көйгөйлөрү да анын жашап жаткан дүйнөнү түшүнүүсүнө, демек, интеллектуалдык өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизет. Бала дүйнө ага коопсуз болуп көрүнгөндө, энесинен сойлоп же качып баратканда, анын жылмайган жүзүн көрүп, жакшы өнүгө баштайт. Демек, балдар үйүндө же ата-энесинин колунан келбеген үй-бүлөдө тарбияланган бала бакубат үй-бүлөлөрдүн балдарына салыштырмалуу азыраак сойлойт, демек, активдүү эмес, айлана-чөйрөнү өздөштүрүп, азыраак сынайт жана ката кетирет, азыраак алат. курчап турган чөйрөдөн өнүктүрүү стимулдары. Натыйжада анын интеллектуалдык өнүгүүсү кечендейт.

Ал кеч сүйлөй баштайт, көп учурда сөз айкаштарын туура эмес куруп, тыбыштарды айтат.

Эң негизгиси, ал дүйнөнүн «катастрофиялык» моделдерин курууга ыктайт, ал жерде аны чоң кыйынчылыктар күтүп турат жана алардан качуу же алар менен күрөшүү үчүн эч нерсе кыла албайт. Дүйнө түшүнүксүз, иретсиз, ошондуктан сырттан эмне болуп жатканын алдын ала көрүү жана жөнгө салуу мүмкүн эмес. Башка бирөө, жөн эле эмес, ал өз тагдырын башкарат. Натыйжада, бала өзүн алсыз кичинекей утулган адам катары элестетет, анын демилгеси ар бир адам үчүн терс натыйжага алып келиши мүмкүн. Негизги катары, анын "мен дагы деле ийгиликке жете албайм" жана "мени сүйө албайм" деген ишенимдери бар. Ошондуктан, ал мүмкүн болгон жерде күрөшүүгө аракет кылбайт.

Өзүнүн мындай образы дайыма сырттан келген маалыматта ырастоо табат, аны бала бүт агымдан тандап алат. Ал өзү жөнүндө терс маалыматтарга өтө кунт коюп, көп учурда позитивге ишенбейт, аны тоготпойт.

Дүйнөнүн «катастрофиялык» модели өзү жана дүйнө жөнүндөгү төмөнкүдөй бурмаланган ойлорго алып келет. Алар төмөнкүчө чагылдырылган:

- өзүнө болгон ишенимдин бузулушу:
- өзүнүн жагымдуу эместигин кабыл алуу
- өздөрүнүн “коркунуч” жөнүндөгү кабылдоолору.
- башкаларга болгон ишенимдин бузулушу:
- мени сүйгөн адамдар мени кордошот
- башка адамдар коркунучтуу.
- дүйнөдөгү ишенимдин бузулушу:
- коомдук жайлар, мисалы, мектептер, ооруканалар, социалдык кызматтар,
- коркунучтуу, мени таарынтып же четке кагышы мүмкүн
- Кылмыш нормалдуу көрүнүш.

Ажыраган бала курчап турган дүйнөнү душман катары, ал эми башка адамдарды ага зыян келтире тургандай кабыл алат.

Психикалык ажыратуу балада өзүнүн алсыздыгы, үмүтсүздүк, өзүн-өзү сыйлоо жана маанилүүлүгүн жоготуу сезиминин пайда болушуна алып келет.

Эмоционалдык денгээлде бала ар кандай тиркеме ооруларын башынан өткөрөт. Бала энеден эрте ажырашууну башынан өткөргөн, ал эсиндеби же жокпу, экинчиси менен эмоционалдык жакын мамиледе болуу кыйыныраак. Ишенүүдөн коркот, жоготуу азабынан коркот, андан коргонууга аракет кылат, өзүн дүйнөдөн жабат. Көбүнчө ал башкалардын мимикасынын маанисин түшүнбөйт жана аларды душмандык катары чечмелейт.

Ата-энелер адатта баланын жүрүм-турумуна таасир этиш үчүн колдонгон катуу көз карашы асырап алынган балага каалагандай таасир бербестигине, агрессияны туудурганына өзгөчө көңүл буруу зарыл.

Ошондуктан анын жүрүм-турумунда ар кандай агрессивдүү көрүнүштөр байкалат. Аларга эч качан эч нерсени, атүгүл ачык-айкын нерсени моюнга албоо каалоосу кирет.

Бала тагдырдын оош-кыйыштары үчүн өзүн күнөөлөгөнгө, ата-энесинин аны тарбиялай албаганына же алардын башына бир нерсе болуп кеткенине анын «жаман» сапаттары себеп болгон деп эсептегенге жакын. Натыйжада, ал башкаларды таарынтып же ээнбаштык кылып, ошону менен жазага же өч алуу агрессиясына түртүшү мүмкүн!!!

Айрыкча, бул бала кабыл алуучу үй-бүлө менен тиркеме түзүүгө аракет кылып жатканда, өзүн көрсөтө баштайт. Ал "өзүнүн" чыккынчылыгы үчүн өзүн күнөөлүү сезе баштайт, МҮМКҮН баккан ата-энелерди жазалоого түртүп, өзүнүн идеалдуу ата-энесинин фантазиясын колдойт. Бала жоголгон сүйүүсүн кайтарууну каалап, башка бирөө үчүн баалуу нерсени алууга аракет кылат. Байкоолорго ылайык, эгерде бала кабыл алуучу үй-бүлөдө аны канааттандырган мамилелерди түзсө, анда ал үй-бүлөдө уурулук абалына дуушар болушу мүмкүн, эгерде мамилеси суук болсо, башка чоңдордон, мисалы, чоңдордон активдүү түрдө уурдай баштайт. мугалим. Ошол эле учурда бала багып алган үй-бүлө мүчөлөрүнө экинчи даражадагы тиркемени түзө алат.

Башыбыздан өткөн окуялардын баары эсибизде сакталып турат, аң-сезимдүү түрдө эстебесек да. Жашоонун алгачкы жумаларынын жана айларынын тажрыйбасы да эс-тутумда сакталып калат жана бул эс-тутум вербалдык эмес, сезимдердин деңгээлинде денелик, эс тутум. Баланын психикасы ушул дене сезимдеринен баштап түзүлөт, аларды жакынкы чөйрө акырындык менен балага сөздүк форма, маани берүүгө үйрөтөт. Тажрыйбанын кайсы бир бөлүгү, өзгөчө травматикалык бөлүгү маани, символизация берүү үчүн бул чыгарманын сыртында болуп чыкса, анда ал психикада кандайдыр бир бөтөн дене катары калып, келечекте түшүнүксүз, түшүнүксүз азап-кайгыга себеп болот.

Бала менен анын сезимдери, анын башынан өткөргөн окуялары, алардын травматикалык таасирин азайтуу үчүн сүйлөшүү абдан маанилүү. Болбосо, травматизм изилденбеген жана патогендүү бойдон кала берет, ал бүткүл психикалык жашоого жана өнүгүүгө катуу таасир этиши мүмкүн. Түшүнүксүз нерселердин баары түшүндүрүүнү талап кылат. Эгерде такыр эле түшүндүрмөлөр жок болсо, анда бала аларды өзү ойлоп табат, бирок, адатта, бул фантазиялар ар кандай чындыкка караганда алда канча жаман болуп чыгат, айрыкча бала бул окуялардын себебин өзүнөн, өзүндө издөөгө ыктайт. жаман жүрүм-туруму, анын жамандыгы.

Багуучу ата-эне балага убакыт жана чыдамкайлык керек.

Социалдык деңгээл (коомдун ченемдерине ылайык келүү деңгээли) баланын өнүгүүсүнүн бардык пирамидасынын туу чокусу болуп саналат. Үй-бүлөдөн чыккан бала, өзгөчө бакубат бала өзүнүн үй-бүлөсүнө, уруусуна таандык экенин билет. Ал ким экенин, кимдин уулу (кызы) экенин так билет.

Кимге окшошуп, кимдин жүрүм-турумун кайталап жатканын билет.

«Сен кимсиң?» деген суроого берекелүү үй-бүлөнүн баласы. деп жооп берет: «Бала (кыз), баланчанын уулу (кызы).

Балдар үйүнүн тарбиялануучусу: "Сен кимсиң?" жооп берет: "Эч ким", "Балдар үйү". Ал үй-бүлөдө, коллективде мамилелерди куруунун позитивдүү

моделине ээ эмес, бирок анын бүткүл өмүрү топто өтсө да. Көбүнчө балдар үйүнүн тарбиялануучусу анын ийгиликтүү социалдашуусуна жол бербеген ролдорду аткарат: "жабышчаак", "агрессор", "терс лидер" ж.б. Балдар үйүнүн тобунда балдар өздөрүнүн нормалары жана эрежелери боюнча жашашат мисал:

- ким күчтүү болсо, ошол туура,
- өз коопсуздугун камсыз кылуу мүмкүн эмес (дедовщинага жакын нормалар жана эрежелер):
  - күчтүүсүн таб, ал буйругандын баарын аткар, ошондо сен аман каласың:
  - топко кирбегендердин баары чоочундар (душмандар):
  - эч кимге байланба, баары бир кетет ж.б.
  - Балдар үйүнөн чыккандан кийин өз алдынча жашоо, үй-бүлө куруу, өз балдарын тарбиялоо жана жумуш менен камсыз кылуу өтө кыйын.

Мунун баары менен фостердик үй-бүлө өзгөчө үй-бүлө, ал бактылуу боло алат.

Ата-эне баланын өзүнүн тарыхы бар экенин, анын жашоосу багып алуу учурунда башталбаганын, анын келип чыгышын, тарыхын билүүгө адам укугу бар экенин, бул анын өзүнүн күчтүү сезиминин негизи экендигин түшүнүшү жана түшүнүшү керек. инсандык жана өзүн-өзү сыйлоо.

Чындыкка негизделген мамилелер күчтүү болушу мүмкүн. Бала башынан өткөргөн чыныгы травманы четке кагып, башын кумга катып, “жөнөкөй” үй-бүлөнүн ролун ойногондон пайда жок.

Асырап алуу фактысын сыр сактоону эң жакшы ниет менен, биринчи кезекте балага зыян келтирүүнү каалабагандыгы менен актоого болот. Бала өзү бул тема ата-эне үчүн назик, жагымсыз экенин сезип, аларды тынчтантуу, аларга жакшылык кылуу үчүн суроо бербейт. Бирок травма болду, бул чындык, аны тануу – чындыкты тануу, демек, бул травмага тыгылып, анан анын үзүрүн көрүү. Тескерисинче, бул тууралуу айтуу кайгыны жеңүүгө, аны башынан өткөрүүгө салым кошот, бул өнүгүүнүн жаңы жолун ачат. Эң оңой нерсе – баланы үстүртөн сөздөр менен сооротуу, алаксытуу, бирок ага бул керек эмес. Аны менен бирге анын азабын, кайгысын, азабын басып өтүү алда канча маанилүү.

Кайгыга дуушар болуу бакма үй-бүлөдөгү негизги тажрыйбалардын бири болуп саналат, ал жакшы, ишенимдүү, сүйүү мамилелерин түзө алуу үчүн өтүшү керек. Бул тажрыйбада бир нече этаптар, этаптар бар. *Адегенде кайгыны четке кагышат, эч нерсе болбогондой түр көрсөтүшөт, өзүнүн көңүлү калганы менен азабы да, тааштап кеткен баланын кайгысы да эмес. Андан кийин тануунун ордуна ачуулануу, үмүтсүздүк, андан кийин түшүнүү жана ынандыруу келет.*

Баланы ымыркай кезинде багып алган болсо да, ар дайым чындыкты айтуу керек. Кырдаалды драмалаштырбай, мүмкүн болушунча эртерээк чындыкты айтыш керек. Мисалы, баланы кийинтип, жууп жатып: “Биздин

кандай сонун уулубуз бар, биз менен жашап жатканыңа, сени багып алганыбызга кандай гана кубанычтабыз!” – деп айт.

Турмуштан алынган төмөнкү мисал мага демонстрациялуу көрүнөт. Өзүнүн асырап алганын билген 4 жаштагы бакма кыз бир жолу уктаар алдында ыйлап, апасына апасын сагынганын айткан. Апасы бул мүмкүн эмес экенин, өз апасын эстей албагандыктан, аны 2 айлык кезинде багып алганын айткан. Кыз ыйлаганын токтотот, бирок кийинки күндөрү жүрүм-туруму өзгөрүп, каприз, тентек болуп калат. Апам ойлонуп, туура эмес кылганын түшүнүп, кызы менен сүйлөшүүнү чечет. Ал наристеге чындап эле аны алдаганын айтат, ал жаңылыптыр, анткени кыз апасынын курсагында 9 ай жашап, андан кийин дагы 2 ай аны менен чогуу жашагандыктан, албетте, аны эстеп, сагынса болот. Экөө тең ыйлап жатышты, бирок эртең менен кыздын жүрүм-туруму кадимкидей болуп калды. Бир нече күндөн кийин апасына: «Билесиңби, азыр өз апамды эстесем такыр сагынбайм. Ошондо мен анын курсагында жүргөндө сагынган сени экенимди түшүндүм!»

Көнүгүү:

Балалыгыңызды эстеп, туура жоопторду тандаңыз.

№	Жооптор	ооба	жок
1	В детстве у меня были периоды, когда приходилось подолгу лежать в больнице, посещать круглосуточный детский сад или длительное время не видеть родителей или тех, кто обычно занимался моим воспитанием		
2	Я воспитывался (ась) в учреждении для детей-сирот		
3	Мои родители (один из родителей) умерли до моего совершеннолетия		
4	В детстве в моей семье ко мне относились довольно безразлично		
5	В детстве мне приходилось терпеть унижения, оскорбления в своей семье		
6	Я помню случаи, когда некоторые члены моей семьи избивали меня, жестоко наказывали		
7	Я помню такие случаи, когда родные и близкие оставляли меня без защиты в то время, когда мне реально угрожала опасность		

Эгерде сиз жок дегенде бир жоопту “ооба” деп тандасаңыз, анда келечектеги асырап алган балдарыңыздын башынан өткөн окуяларды оңой түшүнө аласыз. Эгер сиз "жок" деп жооп берсеңиз, анда аны башынан өткөргөн адамды табыңыз жана аны менен анын башынан өткөн окуялары жөнүндө сүйлөшүңүз.

5. Күтүлбөгөн жерден эмнеге туш болушун мүмкүн? Эмне билүү керек? Бала жаңы үй-бүлөгө киргенде индивидуалдык жана кырдаалдык мүнөздөмөлөрдүн таасири.

Бала асырап алуу чечими ата-эненин үй-бүлөсү үчүн да, асырап алынган бала үчүн да өтө олуттуу жана көп кырдуу кадам болуп саналат. Бул чечимге аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз мотивдер таасир этет. Акыркылардын ролу өтө олуттуу жана ал тургай кыйратуучу болушу мүмкүн, ошондуктан ата-энелер бул кадамга чын жүрөктөн жана ачык мамиле кылышы, эмне үчүн бул кадамга баргылары келгенин өздөрү такташ керек.

Аң-сезимсиз мотивдер такыр башка болушу мүмкүн жана жубайлардын өзүндө да, жубайлардын ар биринде же жалгыз бой ата-энеде да байкалышы мүмкүн. Бул баладан айрылуу азабын басаңдатуу, руханий боштукту толтуруу, депрессиялык абалын жеңүү каалоосу болушу мүмкүн.

Аң-сезимдүү мотивдер көбүнчө физиологиялык себептерден (тукумсуздук, жаш курактык чектөөлөр, генетика ж.б.) балалуу боло албаган жубайларда кездешет.

Бул айтылгандардын негизинде биз психологиялык көз караштан алганда эң кыйыны бул чечимдин тууралыгы жана чынчылдыгы деген тыянак чыгарууга болот.

Балдар үйүнөн баланы алууну каалаган адамдардын эң көп категориялары: кандайдыр бир себептерден улам өз балдары жок жубайлар, ошондой эле жалгыз бой аялдар же эркектер.

Келгиле, адамдардын бул категорияларынын психологиялык өзгөчөлүктөрүн майда-чүйдөсүнө чейин карап көрөлү:

1. Тукумсуз жубайлар: бул учурда жубайлардын эч качан балалуу болбошу кыйла оор жана травмалуу болгондуктан, жубайлар баланы балдар үйүнөн алууну чечишет. Бирок, бул жерде көйгөйлүү аймак, мындай травматикалык тажрыйба бала менен баарлашуунун мүнөзүнө таасир этиши мүмкүн, ошондуктан ата-энелер багып алынган балага чын жүрөктөн каалаганын жана өз балдарына бере алгысы келгенин берүүсү маанилүү.

2. Өз баласы каза болгондон кийин аман калган жубайлар. Тилекке каршы, көп учурда ата-энелер өз балдарын кайгылуу жагдайларда же кырсыктардын натыйжасында жоготуп алышат. Бул учурда, ата-энелердин кайгысы өтө чоң жана көптөр аны жок кылуу үчүн бакма баланы алууну чечишет. Бул жердеги негизги маселе, бул чечим каза болгон балага «ордун» табууга болгон мамиленин негизинде кабыл алынганында. Мындай учурда ата-эне баланын чыныгы өлүмүн четке кагып, аны алмаштыруучу адамды табышат. Алар ушуну менен жүрөк оорусун басууга аракет кылып жатышат, бул багып алынган баланын өзү үчүн кооптуу болушу мүмкүн, анткени ал эч качан өз баласын алмаштыра албайт. Мындан тышкары, асырап алынган балада күнөө комплекси пайда болушу мүмкүн, ал ата-эне мээримин сагынышы мүмкүн, ж.б.

3. Жалгыз адам. Баланы ата-эненин биринин асырап алуусу (асырап алуусу) кесипке өтө умтулган, бирок бекем үй-бүлө түзө албаган жалгыз бой энелер үчүн эң кеңири таралган учур. Бул учурда, маселе асырап алынган баланын өзүндөгү боштукту толтуруунун бир жолу катары каралышында болот. Көбүнчө, мындай үй-бүлөдө балада ролдор күчтүү аралашат: ал уул (кызы), досу, сырдашы да – мунун баары балага чоң жоопкерчиликти жүктөйт, ошондой эле балада бир нерседен коркуу сезими пайда болот. жалгыз сүйүктүүсүнөн айрылуу.

Асырап алынган балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурууз. Жогоруда биз багып алуучу ата-энелер тарабынан кайсы негизги психологиялык аспектилер негизги ролду ойноорун белгиледик, эми балдарды асырап алууда же асырап алууда да эске алуу маанилүү болгон балдардын өздөрүнүн психологиялык аспектилерине токтоло кетүү жөндүү. Үй-бүлөдөн тышкаркы тарбияланган балдар жана турмуштук оор кырдаалга кабылган балдар белгилүү психологиялык өзгөчөлүктөргө ээ: сүйүүнүн, кабыл алуунун, жеке көңүл буруунун, эмоционалдык жылуулуктун жоктугу. Алардын өнүгүшү психикалык жактан ажырап калуу жана/же биологиялык ата-энелер тарабынан четке кагуу шартында ишке ашат - турмуштук маанилүү психикалык керектөөлөрдү канааттандыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу: жакындык, коопсуздук, ишеним жана байланыш.

Эске салсак, психикалык ажыратуу бир эле учурда бир нече деңгээлде көрүнөт:

- эне менен байланыш деңгээлинде: байлануунун жана байланыштын жоктугу
- таасирлердин деңгээлинде: чөйрө окуяларга жана тажрыйбаларга толбойт;
- социалдык деңгээлде: социалдык байланыштардын жакырдыгы жана алардын монотондуулугу;
- эмоционалдык деңгээлде: эмоционалдык байланыштардын сараңдыгы жана эмоцияларды көрсөтүү спектри.

Балдарга болгон ишеним өнүгүүнүн ар кандай даражаларында көрүнөт: өзүнө эмес, башкаларга ишенимдин үстөм болушу, башкаларга эмес, өзүнө ишенимдин басымдуулугу, өзүнө жана башкаларга ишенимдин төмөн деңгээли, ишенимдин жогорулашы. өзүнө жана башкаларга.

Ошондуктан, бул өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен, асырап алган ата-энелер үчүн үй-бүлөдө баланын психикасына психотравматикалык таасир тийгизбегендей шарттарды түзүү маанилүү.

Фостердик үй-бүлөнүн маанилүү шарты - анын гармониясы. Бул үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы жалпылыктын болушунан (жалпы иштер,

чогулуштар, жолугушуулар же кызыкчылыктар), үй-бүлөнүн бүтүндүгүн ("биз") сезиминин болушунан, мүчөлөрдү бири-бирине урматтоодон, ар бир үй-бүлөнү багуу жөндөмдүүлүгүнөн көрүнөт. мүчө, бири-бирин кабыл алуу.

Келгиле, баланын жашы анын багып алуу үй-бүлөсүнө кандай таасир этээрине да токтололу.

Таблица: Баланын жашынын анын жаңы үй-бүлөгө киришине тийгизген таасири

<p>Ымыркай (0 жаштан бир жашка чейин)</p>	<p>6 айга чейин баланы жаңы үй-бүлөгө жайгаштыруу, эгерде үй-бүлө баланы кабыл алууга даяр болсо, абдан кыйналуусуз болот.</p> <p>6 айдан баштап, бала өзүнө жакын болгон адамдардан бөлүнүп чыгуунун эмоционалдык стрессин баштан кечире баштаганда, баланын үй-бүлөгө кошулуусу тиричиликтин үзүлүшүнөн улам татаалдашы мүмкүн.</p> <p>Айрыкча, баланын бейтааныш жүзүнөн коркуу мезгили (бул болжол менен 8 айда болот). Коркуу анын ата-энесинин жана айлана-чөйрөнүн туруктуу образдарын иштеп чыкканынын көрсөткүчү. Баланын өзүнө байланышкан адамдардан бөлүнүүгө болгон алсыздыгы күчөйт жана жаңы тиркемени түзүү мүмкүнчүлүгү убактылуу кыскарат.</p> <p>Бала жаңы үй-бүлө жашаган күн тартибинин өзгөрүшүнө терс реакция кылат, аны жаңы үндөр, жыттар, бөлмөдөгү температуранын өзгөрүшү, бакма ата-энелердин тийүү стили ж.б.</p> <p>Көйгөйлөр интеллектуалдык чөйрөдө да пайда болушу мүмкүн, анткени бул куракта себеп-натыйжа байланыштары жөнүндөгү элементардык идеялар активдүү өнүгүп жатат, алар жашоонун бүткүл агымынын кескин өзгөрүшүнө туура келбейт.</p>
<p>1 жаштан 3 жашка чейинки балдар</p>	<p>Бул балдарда ал байланган адамдардан бөлүнүү чоң кишиге "жабышуудан" же ашыкча көз карандысыздыкта болушу мүмкүн. Бул куракта жаңы үй-бүлөгө көчүү бала жаңы үй-бүлөлүк ролго, жаңы курактагы позицияга көнүшү керек экендиги менен татаалдашат. Маселен, буга чейин аны "кочко" кылып коюшса, бул стереотипти жаңы үй-бүлөгө өткөрүп берип, аны "көз теке" кылып коюуга аракет кылат.</p> <p>Жаңы үй-бүлөлүк ролу анын каршы чыгышына себеп болушу мүмкүн. Ал үчүн улуу жана/же кичүү бир туугандардын көрүнүшү да күтүүсүз болушу мүмкүн. Жаңы үй-бүлөгө орношкондо сүйлөө өнүгүүсүндөгү</p>

	<p>регрессия ачык байкала баштайт. Көбүнчө «котормочудан», «балдардын жөнөкөйлөштүрүлгөн сөздөрүн, жаңсоолорун баарынан жакшы түшүнүп, ошого жараша мамиле кылгандан» бөлүнүүдөн келип чыгат. Эгерде үй-бүлөдө бала асырап алуу боюнча сыр болсо, анда бул тууралуу азыр айтканыңыз оң. Бирок бул жашыруун эмес, башка асырап алынган балдар тартылган жагдайда жакшы.</p>
<p>Мектепке чейинки курак</p>	<p>Бул куракта балдар үй-бүлөнүн өзгөрүшү алардын ойлору, фантазиясы же жаман жүрүм-турумунун натыйжасы деп эсептешет.</p> <p>Анын "күнөөлүү" сезимдерин иштеп чыгуу өзгөчө маанилүү. Көбүнчө балага анын үй-бүлөсүн таштап кеткенине анын күнөөлүү эместиги түшүнүктүү түрдө айтылат.</p> <p>Бирок, бала күнөөлүү эмес деген ырастоо кандайдыр бир күнөөсү бар башка бирөөнүн бар экенин билдирет. Мамилелер жана муктаждыктар боюнча эмне болгонун айтуу натыйжалуураак: бала үй-бүлөдөн чыгарылган учурда эмнеге муктаж болгон; ата-энелер эмнеге муктаж жана аларда кандай мүмкүнчүлүктөр бар. Үй-бүлө мүчөлөрү баланын муктаждыктарын кантип канааттандырууга аракет кылышкан? Бардык үй-бүлө мүчөлөрү аны алыштыбы? Үй-бүлө мүчөлөрүнүн муктаждыктары жана аларды канааттандыруу үчүн өз ара аракеттенүүсү жөнүндө сөз кылуу балдарга алардын жүрүм-турумун жакшыраак түшүнүүгө жана көзөмөлдөөгө жардам берет жана ошол эле учурда алар чоңдордун жүрүм-туруму үчүн жооп бербөө керектигин ачык-айкын көрсөтөт.</p>
<p>Кенже мектеп жашы</p>	<p>Бул курактагы балдарда жаңы үй-бүлөгө жайгаштыруу көбүнчө окуудагы регрессия менен коштолот. Үй-бүлөлөрдүн баалуулук багытындагы айырмачылыктар «жакшы» жана «жаман» жөнүндөгү идеялардын кагылышына алып келиши мүмкүн. Бир чети бул курактагы балдар ажырашууга оңой чыдайт. Башка жагынан алып караганда, алар тиркелген адам менен байланыш үзүлгөн учурда да, узак мөөнөттүү байланууга жөндөмдүү, ошондуктан, баланы жаңы үй-бүлөгө жайгаштыргандан бир нече жыл өткөндөн кийин да, анын мамилесине көңүл бурбай коюуга болбойт. мурда ага кам көргөндөр менен.</p>
<p>Өспүрүм курак</p>	<p>Бул куракта олуттуу инсандарды жоготуу жана жаңы үй-бүлөгө жайгаштыруу депрессияга алып келиши мүмкүн.</p>

	<p>Бала көптөн бери үй-бүлөдө жашаса да, өспүрүм курагында анын маданиятына, уруусуна, кандуу үй-бүлөсүнө таандык болуу сезими күчөйт. Мындай балдар көбүнчө "кандын белгилеринин" актуалдашуусу менен байланышкан психологиялык оор шарттарга туш болушат, бул багып алган ата-энелер менен чыр-чатакка алып келиши мүмкүн. Ата-эне өспүрүмдүн абалын түшүнсө, анда мамилелер жакшырат. Өспүрүм куракта бала асырап алуунун күтүлбөгөн жерден ачылган сырына өтө азаптуу жооп кайтарат.</p>
--	--

Фостердик үй-бүлөнүн ийгилигинде тарбиялоочу ата-энелердин эмоционалдык-эрктүү чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн ролуна баа берүү кыйын. Белгилүү болгондой, асырап алынган баланын инсанындагы депривациялык бузулуулар үй-бүлөдө ийгиликтүү эмоционалдык байлануу мамилелеринде гана компенсацияланышы мүмкүн.

Бирок, багып алган ата-энелер менен мындай мамиле түзүү процессинде балдар конфликттүү жүрүм-турумду көрсөтөт. Бала өзүнүн биологиялык ата-энесине болгон терс сезимдерин асырап алуучуларга өткөрүп бериши мүмкүн. Бул жүрүм-турум ата-энелер үчүн оор болушу мүмкүн.

Ошондуктан, үй-бүлөдө тарбиялоо үчүн баланы кабыл алууну каалаган жана асырап алган жарандардын психологиялык, педагогикалык жана социалдык компетенттүүлүгүн жогорулатуу – фостердик үй-бүлөнү коштоонун негизги милдеттеринин бири. Бул үчүн биз бул модулдун алкагында психологияны билүү жана конфликттерди чечүү көндүмдөрүн өздөштүрүү, бала менен конструктивдүү баарлашуу жолдорун, өз ара аракеттенүү ыкмаларын үйрөтүү жана өз ара түшүнүшүүгө жетишүү зарылдыгын эфирге чыгарабыз.

34- стр.

4-сессия. Багуучу баланын бакма үй-бүлө менен шайкештиги.

5. Күтүлбөгөн жерден эмнеге туш болушун мүмкүн? Эмне билүү керек? Бала жаңы үй-бүлөгө киргенде индивидуалдык жана кырдаалдык мүнөздөмөлөрдүн таасири.

Баласы жок жубайлар жана балдары барлар, жалгыз бой аялдар жана эркектер бала багып алууну каалашат. Бул каалоонун мотивдерин аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз деп бөлүүгө болот. Асырап алуучу ата-энелер үчүн мүмкүн болушунча башка бирөөнүн баласын багып алуу менен өздөрүнүн муктаждыктарын жана каалоолорун билиши маанилүү.

Биз жогоруда айткандай, көбүнчө бала асырап алуунун аң-сезимдүү себеби тукумсуздук, жаш курак жана башка чектөөлөрдөн улам өз балалуу

боло албоо; жакшылык кылууга каалоо; керек болуу, бирөөнүн сүймөнчүлүгүнө айлануу. Аң-сезимсиз мотивдер ар дайым таза индивидуалдык мүнөзгө ээ, мисалы, ички боштук сезимин толтуруу, жакын адамынан ажыраганды бала менен алмаштыруу, бала аркылуу нарциссисттик умтулууларын аткаруу ж.б.

Акыркы чечим кабыл алынганга чейин асырап алынган баланын бакма үй-бүлө менен шайкештигин аныктоо максатка ылайыктуу.

Үй-бүлө менен асырап алынган баланын шайкештиги туура аныкталып, бир катар шарттар эске алынса, баланын өнүгүүсүндөгү жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн аны менен болгон мамилесинде кээ бир көйгөйлөрдөн качууга болот. Бала үчүн фостердик үй-бүлөнү тандоодо төмөнкү сунуштарды жетекчиликке алуу керек:

Асырап алынган баланын жашы.

Асырап алынган бала биологиялык балдардан улуу болбошу керек жана алардын жашында болбошу керек. Асырап алынган балдардын эң улуусу менен эң кичүүсүнүн ортосундагы айырма эки жаштан кем эмес болушу керек. Жаш айырмасы 5 жаш болгону жакшы. Эгерде сиздин үй-бүлөнүзгө бир эле учурда бир нече бакма балдар өткөрүлүп берилсе, анда алардын эки жаштан кем эмес айырма менен ар кандай курактагы болушу максатка ылайыктуу. Өспүрүм балдар башка өспүрүмдөр бар үй-бүлөгө көбүрөөк ыңгайлашат. Бирок, алардын жаш курагы да 2 жыл айырмаланып турганы абзел.

Ата-эненин жашы.

Профессионалдуу фостердик үй-бүлөнү уюштурууда ата-энелердин жаш курагы 35-50 жаштын чегинде болушу керек, анткени бул курактын чегинен тышкары инсанды өнүктүрүү милдеттери кесиптик кабыл алуунун милдеттери менен дал келбейт (асырап алган ата-энелер үчүн жалпы тил табуу кыйын болот, алар ата-энелик милдеттерин оптималдуу аткара алышпайт). Бала асырап алууда сунушталган курак чеги: 25-42 жаш.

Баланын жынысы.

Асырап алынган жана табигый балдардын жынысына дал келиши, өзгөчө, эгерде асырап алынган бала сексуалдык зомбулуктун курмандыгы болсо, максатка ылайыктуу.

Үй-бүлө курамы.

Албетте, баланын гармониялуу өнүгүшү толук үй-бүлөдө ишке ашат, анда нике жана бала подсистемаларында өз ара аракеттенүү моделдери бар. Ошол эле учурда үй-бүлөнүн өзүнүн мейкиндиги (мисалы, квартира) болушу жана чоң үй-бүлө (чоң энеси) менен маал-маалы менен карым-катнашта болуп туруусу максатка ылайыктуу. Узак убакыт бою (кеминде эки-үч жыл) жетим балдар мекемесинде, өзгөчө эгерде алар жаштайынан ал жерде тарбияланса, же көп балалуу үй-бүлөдөн чыкса, андай балага көп балалуу

үй-бүлөгө көнүү оңой. Жакында эле үй-бүлөдөн ажыратылган балдар, өзгөчө зомбулуктан, сексуалдык зомбулуктан кийин, же учурда баласы жок үй-бүлөдө, же бир жыныстагы бир баласы бар үй-бүлөдө, же толук эмес (энелик) үй-бүлөдө өздөрүн жакшы сезишет. Өспүрүмдөр балдары чоңоюп калган жалгыз бой (ажырашкан) энелердин үй-бүлөлөрүнө эң жакшы ыңгайлашканы байкалган.

Балдардын саны.

Ар кандай курактагы (3 адамдан ашык) балдар топторунун үй-бүлөдө ыңгайлашуусу кыйын экендигин эстен чыгарбоо керек, ата-энелер менен тарбиялануучулардын ортосунда тыгыз байланыш түзүлөт, анткени балдар өз ата-энелерине каршылык көрсөтүшөт. Эң кыйынчылыгы, мыйзам кандуу бир туугандардын чогуу болушун талап кылат.

Үй-бүлөнүн социалдык абалы.

Фостердик үй-бүлө менен жетим баланын төрөлгөн үй-бүлөсүнүн ортосундагы социалдык статустун чоң айырмасы, өзгөчө улуураак балдар үчүн адаптациялоодо кошумча кыйынчылык болуп калышы мүмкүн.

Үй-бүлөнүн психологиялык өзгөчөлүктөрү.

Белгилей кетсек, келечекте багып алуучу үй-бүлөдө көйгөйлөрдү болтурбоо үчүн, багып алынган бала ага кирген учурда үй-бүлө "эс алуу" абалында болушу керек. Анда балдардын өнүгүүсүндөгү кризистер (мисалы, өспүрүмдөрдүн ачык кризиси же кандуу баланын мектепке ыңгайлашуусу) же үй-бүлөнүн өзүнүн кризистери (жумушунан айрылуу, жакын адамынан айрылуу ж.б.) болбошу керек.

Фостердик үй-бүлө түзүүгө түздөн-түз каршы көрсөтмөлөр болуп төмөнкүлөр саналат:

- 1 үй-бүлө мүчөлөрүнүн оор соматикалык, психикалык оорусу;
- 2 үй-бүлө мүчөлөрүнүн биринин пикир келишпестиги;
- 3 кыска убакыттын ичинде жумушка орношуу зарылдыгы;
- 4 акыркы эки жыл ичинде үй-бүлөдө травматикалык кырдаалдын болушу (жакындарынын, өзгөчө балдардын өлүмү, үй-бүлөдө акыркы стадиядагы пациенттин болушу, ажырашуу, ажырашууга чейинки абал, эмиграция ж.б.у.с.) ;
- 5 эненин декреттик өргүүдө болушу, үй-бүлөдө үч жашка чейинки баланын болушу;
- 6 үй-бүлөдө майып баланын болушу;
- 7 баланы өлгөн баланын "ордуна" алуу каалоосу, башкача айтканда, жынысы жана жашы бирдей баланы издөө;
8. Спирт ичимдиктери же баңгизат менен байланышкан көйгөйлөр, кылмышка байланыш өткөн жана азыркы чагы.

Ошентип, бала кечээки күнгө чейин «эч кимдики эмес» болуп туруп, мээримдуу ата-энесин, чоң ата-чоң энесин жана башка туугандарын табат, алар көбүнчө кандай кыйынчылыктарга туш болорун элестете беришпейт.

Бул кадамга ата-энелерди даярдаган адистердин милдети ата-энелерди чочутуп албоо, кырдаалга туура мамиле кылууну, ага даяр болууга, ата-эне илимин түшүнүүгө үйрөтүү. Көбүнчө жагдайлар жана ошого жараша мугалимдердин жана психологдордун кеңештери жана сунуштары бакма үй-бүлөлөрдүн практикалык тажрыйбасынан алынат.

7. Мен киммин? Биз эмнебиз? Баланын жашоосундагы инсандык баалуулугу. Үй-бүлө менен асырап алынган баланын шайкештигин аныктоо

Дайыма туш болуп келген кийинки жагдай - талапкерлердин баланын өзгөчөлүктөрүн билбегендиги. Көпчүлүгү кызгылт, толмоч, жылмайган бөбөктөрдү элестетишет, улуулары сүйкүмдүү, бантиктүү (галстук тагынган) балдарды, ар дайым сылык-сыпаа, “салам”, “рахмат” деп айта алган балдарды элестетишет. Талапкерлер, албетте, социалдык жетимдиктин себептери эмнеде экенин түшүнүшөт, бирок ата-энесинин жоктугу баланын өнүгүүсүнө кандай таасир этээрин билишпейт. Ошондуктан, балдарды кабыл алууда, эки жашка чейин энесинен, үй-бүлөсүнөн эмчектен ажыраган балдардын көбү чоң куракта “оор бала” категориясына кирип кетээрин айтышыбыз керек, эмне болушу мүмкүн экенин билгенде абалды оңдоого болот.

Баланы үй-бүлөгө жайгаштыруудагы мүнөздүү, кайталануучу жагдайлар “баш тартуу синдрому” же башка вариантта “асырап алынган балдардын синдрому” жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Жалпысынан алганда, бул эмоционалдык травмалардын кесепеттери, өзүн төмөн баалоо, коопсуздук сезимин жоготуу, теңтуштар менен да, чоңдор менен да баарлашууда кыйынчылыктар, алсыздык, начар окуу ж.б.у.с.

Багуучу ата-энелер бала жаңы шарттарга кирип, өзүн кандай алып жүрөрүн ойлошпойт.

Баланын ар кандай курак мезгилдериндеги өнүгүү өзгөчөлүктөрү тууралуу чектелген билимдерди таап, жалпы эле психофизикалык өнүгүүнүн өзгөчөлүктөрүн билбегендиктен, ата-энелер адашып, кыйын кырдаалдан чыгуунун жолун көрбөй, балага мээримдүүлүк менен мээримдүүлүктү гана сунушташат. акылман кеңеш жана маселени чечүү (бул суктанаарлык болсо да!).

Асырап алынган баланын өспүрүм курактагы көйгөйлөрү.

Өспүрүм куракта ар бир бала суроолорго туш болот: мен киммин? Мен каяктанмын? Мен эмне? Мен эмнеге окшошмун? Тарбиялануучу бала үчүн бул маселелер өзгөчө шашылыш түрдө пайда болуп, олуттуу азаптарды жана натыйжада мамилелерде жана жүрүм-турумда көйгөйлөрдү жаратышы мүмкүн экендиги түшүнүктүү. Үй-бүлөдөгү ишеним жана сүйүү олуттуу сыноодон өтөт. Мамиледе кемчилик, алдамчылык канчалык көп болсо,

кризис ошончолук тереңдейт. Тескерисинче, ата-эне балага анын окуясына карата да, сезимдерине карата да чынчыл болсо, бул мезгил ошончолук жеңил өтөт, ишеним жана сый-урмат бузулбайт.

Тукум куучулук жана психологиялык факторлордун ролу. Багуучу ата-энелерди тукум куучулук маселеси, анын баланын өнүгүшүнө жана мүнөзүнө тийгизген терс таасири абдан тынчсыздандырат. Бирок, генетикалык факторлордун ролу ашыкча бааланат, ал эми психологиялык факторлордун ролу бааланбайт. Ата-энесиз калган же аларды эч качан тааныбаган баланын психологиялык травмасынын ролу бааланбайт, жашоонун алгачкы күндөрүндөгү, жумаларындагы, жакшы камкордуктан айларындыктын, сүйүүнүн жоктугунун травматикалык ролу бааланбайт, баш калкалоочу жайдагы, балдар үйүндөгү жашоонун травматизми бааланбайт, баланын психикалык жана физикалык ден соолугунун өнүгүшүнө психикалык азаптын таасири бааланбайт.

"Жаман" мүнөздүн жана жүрүм-турумдун ар кандай көрүнүштөрүн "жаман генетика" менен байланыштыруу тенденциясы бар, бирок мүнөз жана жүрүм-турум психологиялык факторлор, реалдуу чөйрөнүн таасири менен көбүрөөк аныкталат жана дал ушул факторлор болушу мүмкүн. психотерапиялык кийлигишүү менен таасир этет.

Биологиялык ата-энелер менен байланыш. Бала өз тарыхын билүүгө, биологиялык ата-энесин билүүгө укуктуу, эгер кааласа. Ата-эненин бала биологиялык ата-энесин көбүрөөк сүйөт деген кооптонуусу негиздүү эмес. Тескерисинче, бала өзүн сүйгөн, кам көргөндөрдү жакшы көрөт. Көбүнчө улуураак балдар, өспүрүмдөр, чоңдор өздөрү жөнүндө, алардын тагдыры жөнүндө бир нерсени түшүнүү, балким, эмне болгонун жана эмне үчүн болгонун түшүнүү, сезген жана ойлогон нерселердин бардыгын билдирүү үчүн биологиялык ата-энелер менен жолугушууну каалашат.

Биологиялык апасы менен таанышууну чечкен жаш аялдын мисалы. Бул аял төрөт үйүндө калып, бир нече жума жашында үй-бүлөсү багып алган. Кичинекей кезинен эле ал түшүнгүсү келген коркунучтуу түш менен кыйналат: ал жалгыз, дүкөндүн жанында, же мектептин жанында, же башка жерде күтүп турат. Кимди, эмне үчүн күтүп жатканын билбейт, бирок күтөт, күтөт, бирок эч ким келбейт. Ошентип, аял биологиялык апасына жолугуп, апасы 18 жашында кантип төрөгөнүн, айылда жашаганын, күйөөсү жок, жумушу жок, акчасы жана кызын багууга мүмкүнчүлүгү жок болгондугун, кызды башка бирөө окутса кызга жакшы болот деген чечимге келгендигин, көзүнө жаш алып айтып берет. Ал аны таштап кеткен, бирок кийинки 4 жуманын ичинде энеси кызга келип турган, кызматкерлер ымыркайды колуна алып, аны менен сүйлөшүүгө уруксат беришкен. Кетээрде апасы дайыма кызына кийинки дем алыш күнү келем деп убада берчү. Бирок бир күнү келе албай калган, келгенде кызды эчак эле алып кетишкен болот... Ал эми кыз өмүр бою күтүп, кимди, эмне үчүн күтүп жатканын түшүнбөй кала берет.

“Алма дарагынан алыс түшпөйт” деген тема да ата-энелерди көп түйшөлтөт. Илимий жактан бул тукум куучулук. Бул маселени туура чечүү керек. Тукум куучулук бар экенин эч ким танбайт, болушу керек. Философиялык көз караштан алганда, асыл тукумду эстеп калуу анча деле оңой эмес, көпчүлүгүбүздө кандай тукум куучулук экени азырынча белгисиз. Бала тез-тез эмоционалдык стрессти жана ашыкча жүктү баштан өткөрбөсө, тукум куучулук (дисфункционалдык дегенди билдирет) позитивдүү социалдык чөйрөдө аткарылбай кала берерин сабырдуулук менен кабыл алуу маанилүү. Көп нерсе айланасында ким болгонуна жараша болот. Буга байланыштуу ата-энелерге колдоо жана колдоо, бул тема боюнча методикалык материалдар сунушталат.

Балдардын медициналык көйгөйлөрү талкууланат. Балдар үйлөрүндө жана балдар үйлөрүндө дени сак балдар дээрлик жок экендиги эч кимге жашыруун эмес. Керек болсо баланы текшерип, дарылоого, туура тамактанууну, режимди, спортту уюштурууга даяр болушубуз керек. Ошондой эле, багып алуучу ата-энелердин колдоосун, көңүлүн жана сүйүүсүн сезип, баланын өзү “ден соолугу чың” болуп баштайт, мунун фонунда психикалык жана физикалык өнүгүүсүнүн бузулуусуна жарым-жартылай компенсация болуп калат.

Балдарды тарбиялоо процессинде ата-энелердин психологиялык көйгөйлөрү бар. Күтүлбөгөн жерден кандайдыр бир инсандар аралык конфликт пайда болуп, ата-эне менен баланын мамилеси бузулуп, түшүнбөстүк же балага терс мамиле пайда болот.

Кыйынчылыктарды баштан кечирген үй-бүлөлөр балдарды үй-бүлөдө асырап алгандан кийин психологиялык жардамга кайрылышат. Көйгөйлөр такыр башкача болот, ошондуктан, баланы үй-бүлөгө отургузуудан мурун, ата-энелер менен кошумча сүйлөшүүлөр өткөрүлөт. Ошол эле учурда, ата-энелер жардам сурап кайрылышат, анткени ар кандай жагдайлар пайда болот: оор тукум куучулук, өнүгүүнүн дисгармониясы, когнитивдик жана эмоционалдык бузулуулар, балалык тынчсыздануу, индивидуалдык мүнөздөмөлөрдү аныктоо маселелери, темпераменттик мүнөздөмөлөр, жашоо жана кесиптик жолду тандоо, невроз, академиялык ийгиликсиздик, окуудагы кыйынчылыктар, жүрүм-турумдун бузулушу, чоңдор жана теңтуштар менен баарлашуудагы кыйынчылыктар, чыр-чатактар, агрессивдүүлүк, эрте сексуалдык көйгөйлөр, акыл-эстин артта калышы ж.б.

Кабыл алууга даярдануу, адистердин жардамы. Адистердин жардамы сөзсүз түрдө кабыл алуу алдында да, адегенде кийин да, андан кийин мезгил-мезгили менен узак убакыт бою зарыл. Бул жардам бала асырап алууну чечкен ата-энелерге көңүл калуулардын жана негизсиз үмүттөрдүн санын азайтуу үчүн бул өтө жооптуу чечимдин аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз мотивдерин жетиштүү түрдө түшүнүүсүн камсыз кылууга багытталган. Психологдор, психотерапевттер, социалдык кызматкерлер бала асырап алуунун укуктук жана социалдык аспектилери, нормалдуу баланын психологиясы жана өнүгүүсүндө кемчиликтери бар баланын психологиясы

жөнүндө зарыл маалыматтарга жана билимдерге ээ жана алар жаңы, татаал, бирок бай, кызыктуу жашоого жетишээрлик даяр болууга жардам бере алышат. Багуучу ата-энелер таштап кеткен баланын кайгысын, башынан өткөндөр кыйынчылыктар жөнүндө түшүнүккө ээ болушу керек жана ага аны жеңүүгө жардам берүүгө даяр болушу керек.

Бала башынан өткөргөн травмалардын терс таасирин азайтуу үчүн, анын жаңы жашоого жакшы ыңгайлашуусу үчүн, пайда болгон, сөзсүз боло турган көйгөйлөрдү чечүү үчүн жардам керек.

Психотерапевт менен мезгил-мезгили менен консультациялар жакшы, канааттандыруу мамилелерди түзүүгө, ата-энелерди жана балдарды жакшы сезүүгө жардам берет.

Эреже катары, балдар үйлөрүндө же ата-энесинин камкордугусуз калган балдар үчүн башка мекемелерде тарбияланган балдар, адатта, мээримдин, көңүл буруунун, ата-энелик жылуу мамиленин жана камкордуктун жетишсиздигинен жапа чегишет. Бул фактор үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосунда гармониялык мамилелерди түзүү канчалык маанилүү экенин дагы бир жолу тастыктайт.

Жогоруда айтылгандардан тыянак чыгарууга болот, багып алуучу ата-энелер ал үй-бүлөдө гүлдөгөн чөйрөнү түзө алабы же жокпу, түшүнүшү керек.

Жыйынтыктап айтканда, үй-бүлөлүк психологдор «ден соолугу чың» үй-бүлө деп бири-бирин урматтоо биринчи орунда турган, үй-бүлө мүчөлөрү сөз эркиндиги жана тандоо укугу бар, шартсыз сүйүү, кабыл алуу жана өз ара түшүнүшүү өкүм сүргөн коомдун клеткасын түшүнөрүн белгилейбиз.

40-стр.

40стр

5-сессия. Коучинг сессиясы. Колдо болгон ресурстарды эске алуу менен негизделген тандоо жана чечимдерди кабыл алуу менен турмуштук кырдаалдарды талдоо.

Эмне үчүн? жана эмнеге? Кабыл алуунун мотивациялык аспектилери. Турмуш абалы. Менин тандоом... Кантип акылдуу тандоо жасайбыз?

Ата-эненин камкордугусуз калган балдарды кабыл алууну чечкен үй-бүлөлөр менен иштөөдө психологиялык аспект, анын ичинде үй-бүлө менен иштөөдөгү эң оор учурлардын бири – аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз мотивдерди аныктоо. Психолог чечимдин мотивинин тууралыгын карашы керек.

Баласыз жубайлар үчүн бул табигый муктаждыкты канааттандыруу – балалуу болуу, толук кандуу үй-бүлө түзүү.

Балким, бул боштукту толтуруу каалоосу (жакын бирөөнүн өлүмү), карыганда колдоо жана жакын адам болушун каалоо. Кээ бирөөлөр үчүн бул каалоо, баланын жардамы менен бузулган үй-бүлөнү бекемдөө, өзүн ырастоо жана башкалар менен болгон мамилесин өзгөртүү, мүлктүк жана турак жай абалын (мүлктүн кызыкчылыгын), диний багытын ж.б.

Кээде тукумсуздукту дарылоонун бир нече программасынан өтүп, жасалма жол менен уруктандырууну чечип, оң натыйжа албаган жубайлар келишет. Мындай түгөйлөр өздөрүн кемсинтүүчү сезимге ээ, биринчи кезекте алар өздөрүн күнөөлүү, кемсинтүү деген жалган сезимди оңдоосу керек. Андан кийин жаңы программа – кабыл алуу программасын кабыл алуу керек. Үй-бүлөнү кошуунун бул жолу эң жаманы эмес, балким бул үй-бүлө үчүн эң туурасы.

Белгилүү бир өзгөчөлүк бар экенин белгилей кетүү керек, аны изилдөө керек. Баланы асырап алууда организмдин ички реструктуризациясы болуп, физиологияда, психикада көтөрүлүп кеткен учурлар бар, эгер айта турган болсом - бала үй-бүлөдө пайда болот.

Балдары бар жубайлар кайрылганда, алардын аракетинин мотивдерин билүү зарыл. Кээ бир учурларда бул өзүн ата-эне катары кайрадан ишке ашырууга умтулуу, жогорку билимдүү, педагогикалык потенциал, кыздуу болууну каалоо (үй-бүлөдө эркек бала болсо) жана тескерисинче, кээде бул маселени чечүү аракети болуп саналат. тарбиялануучунун эсебинен туулуп-ескен балдар менен болгон мамилелердин проблемалары.

Иш тажрыйбасы көрсөткөндөй, эгерде үй-бүлөдө балдар бар болсо, алар багып алуунун себептерин түшүнүүгө жана, балким, үй-бүлөдөгү көйгөйлөрдү ачууга жардам берет.

Үй-бүлөлүк трагедиядан – баланын өлүмүнөн кийин кайрылуулар бар. Кээде үй-бүлөлөр балээден кийин дароо эле ачык кайгылуу абалда, жетишсиз каалоолор жана аракеттер менен келишет. Мындай учурларда психокоррекциялык иштер жүргүзүлөт, маселенин чечилишин бир азга кийинкиге калтыруу сунушталат. Убакыт өткөндөн кийин, биз жубайлар менен жалпы тил табабыз - карама-каршы жыныстагы бала үй-бүлөгө жайгаштырылат.

Өз балдарына таарынышып, жүрөгү жалгызсырап, үй-бүлөгө алынганы үчүн багып алган жубайлар келет, алар баланын ыраазычылыгын күтүшөт. Бул учурда, алар да асырап алынган бала менен түшүнүшпөй калышы мүмкүн деп божомолдоого болот.

Акыркы убакта ал компоненттердин бири катары, ал эми кээде негизги мотив сыяктуу – диний өңүттө көбүрөөк угулат. Жалгыз, өзүнөн өзү туура эмес, бирок башкаларга кошумча катары каралышы мүмкүн. Негизинен бул багыт терең изилдөөнү жана иштеп чыгууну талап кылат.

Тобокел тобуна жалгыз бой аялдар (эркектер) кирет. Тилекке каршы, кээде аял балага болгон мээримге толгон чөйчөк эмес, үзүлгөн үмүт, ушинтип башкаларга окшоп калуу аракети, жашоодон ажыраган аял балага

сезим бере албасын түшүнбөй, сүйүү жана коопсуздук. Мындай кырдаалда аялдын өзүнө жана башкаларга болгон мамилесин өзгөртүүгө, жашоого оң көз карашты калыптандырууга багытталган оңдоо иштери зарыл.

Күчтүү, өзүнө ишенген аялдар да бар, алар бала аркылуу үй-бүлө куруп, дал ушул баланы жашоонун курамында кандайдыр бир жетишпеген элемент же компонент катары көрсөтөт.

Үй-бүлө даярдыгынын кайсы баскычында экендигине жараша психокоррекциялык иштер маанилүү роль ойнойт.

Оңдоону талап кылган, көп кездешкен үй-бүлөлүк көйгөйлөрдүн айрымдарына кыскача токтололу:

- Жашка байланыштуу психокоррекция, б.а. талапкерлердин жашы да баланын белгилүү бир жашын билдирет, анда адаптация жана билим берүү процесси ийгиликтүү жана натыйжалуу болот.

- Психокоррекция жубайлар башынан өткөрбөгөн, курч кайгыга кабылганда керек. Көпчүлүк учурда алардын каалоосу чындыкка дал келбейт, бул кадамдын шашкалактыгын сезишпейт.

- Жалгыз бой аял, мисалы, эки баланы асырап алуу максатында каттайт.

Бала асырап алуу маселесине үй-бүлөнүн позитивдүү мамилеси, кырдаалды оңдоого умтулуусу түзөтүү иштеринин тактикасын биргелешип иштеп чыгууга жардам берет. Бул жерде үй-бүлө кеңеши ишке ашат.

Иште стандарттуу чечимдер жок. Жекече мамиле жана чыгармачылык абдан маанилүү.

Диагностика эксперттик мүнөзгө ээ, ал психологиялык коргонуунун актуалдашуусуна алып келет жана натыйжада субъекттер каалаган натыйжаны берет, бул сөзсүз түрдө алар жашап жаткан реалдуулукту чагылдырбайт.

Туура аныкталган мотив жана психокоррекция кырдаалды туура баалоого жана үй-бүлөгө сунуштарды берүүгө жардам берет.

Кандай аракет кылуу керек? Эмне кылуу керек? Чечим кабыл алуу жана байланыш.

Багуучу ата-энелер үчүн сыноолор. Эйфориядан кийин эс алуу мезгили келет, ата-эне менен бала реалдуулук менен бетме-бет келип калышат. Ал эми реалдуулуктун жакшы учурларынан тышкары күтүлбөгөн жактары да бар. Көрсө, ата-энесинин бардык күткөндөрүнүн ишке ашкан периштесиндей көрүнгөн бул бала жөнөкөй эле бала эмес, өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрү, түшүнүү, кабыл алуу, жардамды талап кылган көйгөйлөрү бар бала экен. Көрсө, ата-эне болуу бир гана майрам эмес, көбүнчө күнүмдүк турмуштун өзүнүн талаптары, милдеттери, дайыма чечиле турган кыйынчылыктары бар экен.

Парадоксалдуу нерсе, бала башынан өткөргөн чоң ыраазычылык сезиминен тышкары дагы, ал ата-энесине болгон ачууланууну, кастыкты да

баштан кечириши мүмкүн, ал ата-энесинен «ажыратылдым», алардан «мени ажыратышты» мен "сатып алынганмын" деген фантазияга ээ болушу мүмкүн.

Түзөтүү иши – травматикалык жагдайларды кайталап айтуу, мамилелерди, жүрүм-турумду, каалоолорду кайра куруу, адамдагы «менди» колдоо (мен каалайм, кылам жана кылам) ж.б.

Мындан тышкары, туугандарына, аны таштап кеткендерге болгон ачуусу бакма ата-энелерге өтөт, бирок алар алыста, аларга эч нерсе айта албайсың, бирок жакын жерде багып алган ата-энелер бар, алар дагы аябай боор ооруйт, ал тургай Аң-сезимсиз күнөөлүү сезим.бул баланын алдында алар андан көп нерсени көтөрүүгө даяр. Ата-энелердин күнөөлүү сезими, башка нерселер менен катар, алар сезген кыжырдануу менен байланыштырылышы мүмкүн, алар көп учурда айтууга батына алышпайт, бирок бул жашынган агрессияда, баланы четке кагууда. Чындыгында, багып алган ата-энелер балага карата кандайдыр бир сезимдерге ээ болушу мүмкүн жана аларды байкабай, бирок иш жүзүндө реакция кылгандан көрө, түшүнүүгө аракет кылган жакшы. Ташталган бала курчап турган дүйнөгө абдан терең ишенбейт, ал өзүн жаман жана сүйүүгө татыксыз деп эсептейт, ошондуктан ал өзүнүн жаңы чөйрөсүн ар тараптан сынайт, алардын сүйүүсүн күчкө сынайт. Ал жаман мамилени, жазаны козгойт. Бул жерде балага жана өзүнүзгө жардам берүү үчүн кээде коркунучтуу жүрүм-турумдун ички себептерин түшүнүү абдан маанилүү.

Төмөнкү суроолор боюнча өзүңүз менен чынчыл болуу маанилүү:

- 1 Мен асырап алынган бала табигый бала эмес экендигин түшүнөмбү?
- 2 Мен аны өзүмдүкү катары кабыл алууга даярмынбы?;
- 3 Мен тарбиялануучу баланын ар тараптуу өнүгүүсүн жана тарбияланышын ишке ашыра аламбы?
- 4 Жоголгон сүйүү, кабыл алуу жана ага жетишпеген камкордукту бере аламбы?

Ички колдоолор. Менин мүмкүнчүлүктөрүм жана ресурстарым. Мен кайда баратам? Ал мага эмне берет? Эмне үчүн?

Үй-бүлө менен иштөөдө бир катар нерселерди эске алуу керек:

- Үй-бүлөлүк тажрыйба (үй-бүлөлүк жашоонун кризистик мезгилдерин эске алуу менен).
- Талапкерлердин жашы (баланын белгилүү бир жашын болжолдойт)
- билим деңгээли (баланы тарбиялоодо педагогика, медицина, психология маселелерин жалпы билүү чоң мааниге ээ)
- Тез көнүү жөндөмдүүлүгү
- Өз алдынча билим алууга умтулуу
- Ата-энелик үй-бүлө жөнүндө маалымат (жубайлардын ар биринин бир туугандардын арасында ээлеген орду, азыркы социалдык чөйрөнүн факторлорун эске алуу менен күтүлгөн жүрүм-турум стилин болжолдоо үчүн

– үй-бүлө генограммасы түзүлөт, никенин бири-бирин толуктап турушу аныкталат; , үй-бүлөдө алдыңкы орунду ээлейт)

- Тарбиялоо стили.
- Жубайлардын баалуулук багыттары жана башкалар.

Үй-бүлөдөгү мамилелер жөнүндө көбүрөөк маалымат, б.а. үй-бүлөлүк мамилелердин гармониясын жубайлардын жүрүм-турумуна байкоо жүргүзүү аркылуу алууга болот: ким биринчи кирген, сүйлөшүүнү баштаган, жубайлар кантип жана кайда отурганы, жаңсоо, мимика ж.б. Үй-бүлө менен болгон баарлашууда психолог алардын «кызыгын», кызыкчылыктарын сезүүгө аракет кылат, ошондо баарлашуу бир топ жеңил жана натыйжалуу болот.

Жолугушууда берилген суроолордун арасында балдарды тарбиялоонун тажрыйбасы тууралуу суроо бар. Үй-бүлөнүн педагогикалык мүмкүнчүлүктөрүнөн күмөн санаса, педагогикалык кырдаалдар менен иштөө сунушталат.

Бала асырап алуунун купуялуулугу боюнча маселени чечүүдө кыйынчылыктар бар. Талапкерлер бала асырап алуунун сыры мыйзам тарабынан коргоолорун билишет, б.а. биологиялык ата-энелер баланын кайсы үй-бүлөгө багып алынганын билбеши керек. Муну кошуналардан, туугандардан, тааныштардан жашыруу кыйын экенин да баары түшүнөт. Убакыттын өтүшү менен дагы бир суроо туулат - бала асырап алганын айтуу керекпи же айтпайбы? Баладан анын келип чыгышы тууралуу чындыкты жашырыш керекпи?

Багып алуучуларды даярдоо мезгилинде бул маселе сөзсүз түрдө болочок ата-энелер менен талкууланат. Бала асырап алуунун мотивдери, баланын жашы, ата-энесинин жашы, жашаган жери жана башка көптөгөн нерселер эске алынат. Кээ бирөөлөр мындан эч кандай кыйынчылык көрүшпөйт, “Жашыруунун кереги жок” дешет. Биздин айыл кичинекей, кайда, эмне үчүн барганыбызды баары билет”. Башкалары категориялык түрдө: «Эч ким билбеши керек. Балага эч нерсе айтпайбыз, аны эмнеге кыйнап жатасың? дешет. Дагы башкалары кабыл алынган чечимден күмөн санашат, кеңеш сурашат.

Ушундай ар түрдүү пикирлерди эске алуу менен, келгиле, бул темадагы өкүмдөрүбүздө өтө этият болулу. Баары ата-эненин чечимине жараша болот.

Психолог үй-бүлө жөнүндө канчалык көп маалымат алса, анын өзгөчөлүктөрү жөнүндө тыянак чыгаруу, психологиялык портретти түзүү, тарбиялык потенциалды аныктоо – бала менен психологиялык шайкештикти болжолдоо ошончолук жеңил болот.

Багып алуучу ата-энелерге керектүү сапаттар. Коомдук туруктуулук, күчтүү каалоо жана башка милдеттүү талаптардан тышкары, бала асырап алууну каалаган ата-энелер үчүн өтө маанилүү болгон бир катар сапаттар бар:

- Күтүлбөгөн өзгөрүүлөргө, кырдаалдарга ылайыкташа билүү маанилүү

- жетиштүү физикалык жактан активдүү, физикалык жана психикалык жактан дени сак болуу
- оптимизм, чыдамкайлык, юмор сезими бар
- өзүнө бекем ишен, башкалардын пикирине каршы тура бил
- ачуусун, импульсивдүүлүктү башкара билүү
- башка бирөөнүн курсагынан чыккан, териси жана чачы башка баланы багуу, кармоо, багуу, эркелетүүгө физикалык жактан даяр болуу
- башкалардын көз алдында жашай билүү жана балага да бул көз караш астында жашоого жардам берүү
- сүйө жана бере бил, бирок өзүнө да кам көрө бил
- ата-эне болуу үчүн терең, жеке каалоо бар
- баланы үйрөткүсү келүү, анан андан дагы үйрөнгүсү келүү
- айырмачылыктарга оң көз карашта болуу
- жумшак, жумшак, бирок ата-энелик ролдо да бекем боло билүү
- бала менен анын теги жөнүндө сүйлөшүүгө ачык болуңуз
- стресстен арыла билүү
- өзүнүздүн күчтүү жана алсыз жактарыңызды билиңиз, аларды атап, тамашалай билиңиз
- баланын нормалдуу психологиялык өнүгүү этаптарын билүү
- Кайгыга байланыштуу эмоцияларды түшүнүңүз

Модулдун маалыматтарын жалпылап, биз ата-энелердин колдоосуна, тапкычтыгына жана өзүн-өзү колдоого ээ болушунун өзгөчө маанилүүлүгүн белгилейбиз. Ар бир ата-эне аларды түзө алат жана андан кийин баланы үй-бүлөгө ийгиликтүү кабыл алат. Биз эмоцияларыбызды, агрессивдүү көрүнүштөрдүн жоктугун башкара алабыз. Ал эми бизди "жакшы иш кылуу" деген негизги мотив - баланы үй-бүлөгө алуу - баары жакшы болот!

Кабыл алуу, тандоо укугу, өз ара түшүнүү, сүйүү, урматтоо, ишеним жана достукка негизделген бала менен баарлашуудан позитивдүү күтүүлөр, албетте, өзүн актайт!

Тест тапшырмалары

Сураныч, сиз туура деп эсептеген жоопторду тандаңыз.

1. Балада психикалык ажырашуу качан пайда болот:

- 1 Баланын физикалык муктаждыктары канааттандырылбаганда
- 2 Анын сүйүү, кабыл алуу, өзүн-өзү сыйлоо, физикалык жакындык, шериктештик, колдоо ж.б. муктаждыктары канааттандырылбаганда.
- 3 Анын өзүн-өзү сыйлоого, физикалык жакындыкка, баарлашууга, колдоого муктаждыгы канааттандырылбаганда
- 4 Туура жооп 2.3

2. Монотондуу термелүүлөр, монотондуу өкүрүктөр, ар кимге ылгабай «жабышуунун» зарылчылыгы төмөндөгүлөр боюнча мыйзам бузуунун белгиси болуп саналат:
  - 1 Эмоционалдык деңгээл
  - 2 Дене деңгээли
  - 3 Интеллектуалдык деңгээл
  - 4 Социалдык деңгээл

3. Башкалардын мимикасынын маанисин начар түшүнүү, эч качан эч нерсени моюнга албоо каалоосу, ал тургай ачыктан-ачык, чондорду жазалоого же агрессияга жооп кайтарууга шыкак кылуу төмөнкүдөй бузуулардын белгиси болуп саналат:
  - 1 Эмоционалдык деңгээл
  - 2 Дене деңгээли
  - 3 Интеллектуалдык деңгээл
  - 4 Социалдык деңгээл

4. Бала канча жаштан кичүү бир туугандарына байланышым көрсөтөт?
  1. 3 жашта
  2. 5 жашта
  3. 6 жашта
  4. 7 жашта

5. Балада сынчылдык, сабырдуулук, башканын көз карашын кабыл алуу сыяктуу сапаттар кайсы куракта калыптанат.
  1. 3 жылдан 5 жылга чейин
  2. 6 жаштан 9 жашка чейин
  3. 9 жаштан 11 жашка чейин
  4. 12 жаштан 15 жашка чейин

6. Өспүрүм көз карандысыз жана жоопкерчиликтүү боло алат, эгерде:
  - 1 Улуулар өспүрүмдүн жүрүм-турумуна дайыма көз салып турса
  - 2 Өспүрүм өз укуктарын билсе

3 Улуулар өспүрүмдүн өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгүн тааныса жана мындай мүмкүнчүлүктү берсе

4 Туура жооп 2.3

7. 6 айдан бир жашка чейинки баланы жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар:

1. Күнүмдүк режимдин өзгөрүшүнө, жаңы үндөрдүн, жыттардын, бөлмө температурасынын өзгөрүшүнө терс реакциялар

2. чоң кишиге "жабышуу"

3. жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүү кыйынчылыгы

4. байланыш үзүлсө да, туруктуу байлануу

8. Мектепке чейинки балдарды жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар?

1 Чоң кишиге "жабышуу"

2 Өз күнөөсү жөнүндө фантазия

3. жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүү кыйынчылыгы

4. байланыш үзүлсө да, туруктуу байлануу

9. Өспүрүмдөрдү жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар?

1 жаңы жана эски нормалар жана жүрүм-турум эрежелери жөнүндөгү идеялардын ортосундагы карама-каршылык

2 Өз күнөөсү жөнүндө фантазия

3 "кандын чакыруусу"

4 Жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүүдөгү кыйынчылык

10. Баланы тарбиялоого кабыл алган фостердик үй-бүлө (фостердик үй-бүлө, камкордукка алынган) балага эмне бере алат?

1 Жакын, колдоочу мамилелердин үлгүсүн бериңиз

2 Балага анын ким экендиги жана ал кимдики жөнүндө түшүнүк бериңиз

3 Адамдарга ишенүүгө болорун далилдегиле

4 Баланын өнүгүү деңгээлин көтөрүү

5 Балаңыздын жөндөмдүүлүктөрүн ачыңыз

6 Коомдо жашоону үйрөнүңүз

7 Бардык жооптор туура

Кейстер:

Асырап алынган баланын өнүгүү деңгээлин аныктоо

Баланын өнүгүү деңгээлин (физикалык, эмоционалдык/социалдык, интеллектуалдык) аныктаңыз.

1-жагдай. Наташа, 15 жашта - Дене пропорциялары бара-бара чоңдордун пропорцияларына окшошуп, өз алдынчалыгын көрсөтөт, өзүн коргойт жана адилеттүүлүктү жактайт (4-6 жаш), себеп-натыйжа байланышын түшүнөт, оюн айтат, суроо берет, катышат. талкууда (4-6 жыл)

Туура жооптор:

физикалык өнүгүү - 6-12 жыл

эмоционалдык/социалдык өнүгүү - 4-6 жыл

Интеллектуалдык өнүгүү - 4-6 жыл

2-жагдай. Миша - 5 жаш - Абдан кыймылдуу, Жөнөкөй нерселерди бөлүп алып, чогултат, Негативизмди көрсөтөт, "ЖОК" деген сөздүн баскычы, Өзүн көз карандысыз адам катары сезип, өз алдынчалыгын коргой баштайт, эмненин чегин аныктайт уруксат берилет, апасына жакын болууга умтулат жана аны менен тынымсыз баарлашууга умтулат, жактырууга умтулат, жардам сурайт, куруу, сүрөт тартуу, скульптура сыяктуу чыгармачылык изденүүлөрдү жакшы көрөт, башкалардын кыймыл-аракетин туураганды жана туураганды жакшы көрөт

Правильные ответы:

физическое развитие - 2-3 года

эмоциональное/ социальное развитие - 14-24 месяца

Интеллектуальное развитие - 2-3 года

Тест.

Балалыгыңызды эстеп, туура жоопторду тандаңыз.

№	Жооптор	ооба	жок
1	Бала кезимде ооруканада көпкө жатып, 24 сааттык бала бакчага барууга же ата-энеме же көбүнчө менин тарбияма кам көргөндөрдү көрбөй калган учурларым болгон.		
2	Мен жетим балдар мекемесинде тарбияландым		
3	Ата-энем (ата-энемдин бирөөсү) мен жашым жете электе каза болушкан		
4	Бала кезимде үй-бүлөм мага кайдыгер мамиле кылышчу.		
5	Кичинекей кезимде үй-бүлөмдө кордукка, басмырлоого чалдыккам		
6	Үй-бүлөмдүн айрым мүчөлөрү мени сабап, катуу жазалаган учурлар эсимде		
7	Мен чындап коркунучта турганда туугандарым, досторум мени коргобой таштап кеткен учурлар эсимде		

Тесттик тапшырмалардын ачкычы
Сураныч, сиз туура деп эсептеген жоопторду тандаңыз

1. Балада психикалык ажырашуу түзүлөт:

- 1 Баланын физикалык муктаждыктары канааттандырылбаганда
- 2 Анын сүйүү, кабыл алуу, өзүн-өзү сыйлоо, физикалык жакындык, шериктештик, колдоо ж.б. муктаждыктары канааттандырылбаганда.
- 3 Анын өзүн-өзү сыйлоого, физикалык жакындыкка, баарлашууга, колдоого муктаждыгы канааттандырылбаганда

4 Туура жооп 2,3

2. Монотондуу термелүүлөр, монотондуу өкүрүктөр, ар кимге ылгабай «жабышуунун» зарылчылыгы төмөндөгүлөр боюнча мыйзам бузуунун белгиси болуп саналат:

- 1 Эмоционалдык деңгээл
- 2 Дене деңгээли**
- 3 Интеллектуалдык деңгээл
- 4 Социалдык деңгээл

3. Башкалардын мимикасынын маанисин начар түшүнүү, эч качан эч нерсени моюнга албоо каалоосу, ал тургай ачыктан-ачык, чондорду жазалоого же агрессияга жооп кайтарууга шыкак кылуу төмөнкүдөй бузуулардын белгиси болуп саналат:

- 1 Эмоционалдык деңгээл**
- 2 Дене деңгээли
- 3 Интеллектуалдык деңгээл
- 4 Социалдык деңгээл

4. Бала канча жаштан кичүү бир туугандарына байланышым көрсөтөт?

- 1. 3 жашта**
2. 5 жашта
3. 6 жашта
4. 7 жашта

5. Балада сынчылдык, сабырдуулук, башканын көз карашын кабыл алуу сыяктуу сапаттар кайсы куракта калыптанат.

1. 3 жылдан 5 жылга чейин
2. 6 жаштан 9 жашка чейин
3. 9 жаштан 11 жашка чейин
- 4. 12 жаштан 15 жашка чейин**

6. Өспүрүм көз карандысыз жана жоопкерчиликтүү боло алат, эгерде:

- 1 Улуулар өспүрүмдүн жүрүм-турумуна дайыма көз салып турса
- 2 Өспүрүм өз укуктарын билсе
- 3 Улуулар өспүрүмдүн өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгүн тааныса жана мындай мүмкүнчүлүктү берсе

4 Туура жооп 2.3

7. 6 айдан бир жашка чейинки баланы жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар:

1. Күнүмдүк режимдин өзгөрүшүнө, жаңы үндөрдүн, жыттардын, бөлмө температурасынын өзгөрүшүнө терс реакциялар

2. чоң кишиге "жабышуу"
3. жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүү кыйынчылыгы
4. байланыш үзүлсө да, туруктуу байлануу

8. Мектепке чейинки балдарды жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар?

1 Чоң кишиге "жабышуу"

2 Өз күнөөсү жөнүндө фантазия

3. жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүү кыйынчылыгы
4. байланыш үзүлсө да, туруктуу байлануу

9. Өспүрүмдөрдү жаңы үй-бүлөгө орноштурууда кандай көйгөйлөр бар?

1 жаңы жана эски нормалар жана жүрүм-турум эрежелери жөнүндөгү идеялардын ортосундагы карама-каршылык

2 Өз күнөөсү жөнүндө фантазия

3 "кандын чакыруусу"

4 Жаңы үй-бүлөлүк ролго көнүүдөгү кыйынчылык

10. Баланы тарбиялоого кабыл алган фостердик үй-бүлө (фостердик үй-бүлө, камкордукка алынган) балага эмне бере алат?

1 Жакын, колдоочу мамилелердин үлгүсүн бериңиз

2 Балага анын ким экендиги жана ал кимдики жөнүндө түшүнүк бериңиз

3 Адамдарга ишенүүгө болорун далилдегиле

4 Баланын өнүгүү деңгээлин көтөрүү

5 Балаңыздын жөндөмдүүлүктөрүн ачыңыз

6 Коомдо жашоону үйрөнүңүз

7 Бардык жооптор туура

1. Агулина С. В. Проблемы и перспективы социальной поддержки семей усыновителей: региональный аспект // Мир образования – образование в мире. – 2016. – № 2. – С. 118-123.
2. Асламазова Л. А., Хакунова Ф. П. Замещающая семья как предмет научных исследований // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2017. №3.
3. Арбатская Е.С., Дичина Н.Ю. Диагностика выявления проблем в детско-родительских отношениях: методическое пособие. – Ангарск – Иркутск: УМЦ РСО, 2017. – 104 с.
4. Безрукова О. Н., Самойлова В. А. Сопровождение замещающей семьи или как снизить риск вторичных отказов // Социологические исследования. 2019. Том 10. № -26. С. 85-95.
5. Декина Е. В., Егоров В. С. Изучение детско-родительских отношений в замещающей семье // Гуманитарно-педагогические исследования. 2019. №3.
6. Долгова В.И., Рокицкая Ю.А., Меркулова Н.А. Готовность родителей к воспитанию детей в замещающей семье. – М.: Издательство Перо, 2015. – 180 с.
7. Доржиева С.В. Приемная семья: прошлое, настоящее, будущее. Монография – М.: Издательство Проспект, 2019. – 208 с.
8. Жильцова Е. С. Формирование готовности замещающих родителей к реализации воспитательной функции // Педагогический вестник. 2015. №1.
9. Заяшникова О.В., Мамедова Л.В. Психолого-педагогическое сопровождение замещающих семей (из опыта работы практиков)// Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 11-2. – С. 224-226.
10. Иванова Г. Ф. Возрастные мотивационные особенности кандидатов в замещающие родители // Казанский педагогический журнал. – 2017. – №3. – С. 148-152.
11. Колпакова Н.В. Психолого-педагогическое сопровождение замещающих семей как условие благополучия приемных детей // МНКО. 2015. №3.
12. Леонова Е. Е. Социально-педагогические проблемы возврата детей из замещающих семей // Изв. Сарат. ун-та Нов. сер. Сер. Акмеология образования. Психология развития. 2017. №3.
13. Лесина Е. А. Родительские компетенции, определяющие готовность кровной замещающей семьи к приему ребенка // Известия ВГПУ. 2018. №6.
14. Лесина Е. А., Сикорская Л. Е. Социально-педагогические условия сопровождения замещающей кровной семьи // Известия ВГПУ. 2019. №3
15. Маркина О.А. Мотивационная структура личности женщин – кандидатов в приемные родители // ИСОМ. 2017. №2-1.
16. Ослон В.Н. Организационная модель психосоциального сопровождения замещающей семьи // Психологическая наука и образование. 2015. Том 7. № 2. С. 1–13.
17. Ослон В.Н. Психологическое сопровождение семьи с приемным ребенком: концепция, инновационные технологии // Психологическая наука и образование: Электронный журнал. 2010. № 5. С. 149.
18. Ослон В.Н. Сопровождение замещающей семьи: мишени и технологии помощи. Методическое пособие. – Москва: Департамент семейной и молодежной политики, 2009. - –396 с.
19. Постылякова Ю.В. Повышение ресурсности и жизнеспособности кандидатов в замещающие родители в ходе обучения // Институт психологии Российской Академии Наук. Организационная психология и психология труда. – 2016. – 1.1. – С. 272-283.

20. Сагитова И. Ф., Хасанова С. А. Специфика воспитания ребенка (детей) в замещающей семье: правовой и социально-психологический аспекты // КПЖ. 2016. №1 (114). URL:
21. Стукачёва Т.А. Возможности восстановительных программ в разрешении конфликтов в замещающих семьях // Развитие территорий. 2018. №3